

A GYERMEKKORI CSALÁD ÖSSZETÉTELÉNEK SZEREPE A SZÜLŐI HÁZ PARTNERREL VAGY PARTNER NÉLKÜL TÖRTÉNŐ ELHAGYÁSÁBAN MAGYARORSZÁGON¹

MURINKÓ LÍVIA

Bevezetés

A párkapcsolati és a gyermekvállalási magatartás az elmúlt évtizedekben jelentősen átalakult Magyarországon (Spéder – Kamarás 2008). A házasság viszszafejlése, az élettársi kapcsolatok terjedése és a növekvő válási arányszám következtében megváltozott az a családi környezet, amelyben a gyermekek felnőnek. Élete egy hosszabb vagy rövidebb időszakában egyre több gyermek kénytelen megtapasztalni, milyen nem kétszülős családban élni (Andersson 2002). Magyarországon a 2000-es években 15 éves koráig minden negyedik gyermek élt valamennyi ideig egyszülős családban, és minden tízedik gyermek tapasztalta meg egy nevelőszülő jelenlétét (Spéder – Murinkó 2012). A válásokat pedig rendszerint újabb házasságkötés vagy egyéb párkapcsolat követi, amely a családi együttélés újabb formáit hozza létre (Földházi 2006).

A szülők válása vagy különköltözése rövid és hosszú távú következményekkel jár. Az egyszülős családok szegénységi kockázata gyakran magasabb, mint a kétszülősöké, gyakoribb, hogy a felnövekvő gyermekek kiesnek az iskolarendszertől, maguk is elválnak, fiatal korban vállalnak gyermeket vagy valamilyen deviáns viselkedés figyelhető meg náluk (McLanahan – Sandefur 1994; Kamarás 1997; Carlson – Corcoran 2001). Ha egy új partner, esetleg mostoha- és féltestvérek lépnek be a családba, a megváltozott szerepekhez minden érintettnek alkalmazkodnia kell. Az anyagi körülmények gyakran javulnak, ám gyakoribbá válhatnak a konfliktusok (Morrison – Ritualo 2000). A gyermekkori család összetételének hatását vizsgálva számos kutatás jutott arra a következtetésre, hogy a két vér szerinti szülővel nevelkedett gyermekekhez képest korábban hagyják el a szülői házat azok, akiket az édesanyjuk vagy az édesapjuk egyedül vagy egy nevelőszülővel nevelt (Mitchell et al. 1989).

¹ A tanulmány 2010. április 6-án a Magyar Szociológiai Társaság Családszociológiai Szakosztályának tavaszi műhelykonferenciáján (*Családok dinamikája és gazdasági bizonytalanság/Család és nemi szerepek*) elhangzott előadás szerkesztett változata, és része a szerző Budapesti Corvinus Egyetem Szociológiai Doktori Iskolájában készülő doktori disszertációjának.

Tanulmányomban a gyermekkori család összetételének az elköltözési magatartásra gyakorolt hatását vizsgálom. Megkülönböztetem egymástól a partnerkapcsolat keretében és a partner nélkül elköltözőket; külön elemzem a nőket és a férfiakat. Az *Életünk fordulópontjai* című követéses vizsgálat harmadik hullámának (2008/2009) adatai használom. Egy rövid leíró elemzés után eseménytörténeti regressziós modellek segítségével vizsgálom, hogyan hat a szülői ház partnerrel és partner nélkül történő elhagyására a kibocsátó család szerkezete, hogyan időzítik a szülői ház elhagyását a mindkét szülővel, az egyszülős családban, illetve a nevelőszülő mellett felnövő fiatalok, és befolyásolja-e az elköltözési magatartást a testvérek száma.

Az elvégzett elemzés aktualitását nem csupán a családok életében bekövetkező jelentős átalakulások adják. A gyermekek és fiatal felnőttek élete más szempontból is átalakulóban van. A felnőtté válást jelző fontos életesemények – a tanulmányok befejezése, a munkába állás, a szülői ház elhagyása, az első párkapcsolat és a gyermekvállalás – az elmúlt néhány évtizedben a magyarországi fiatalok nagy részének életében jelentősen kitolódtak (Bukodi – Róbert 2005; Laki 2006; Spéder – Kapitány 2007). A tanulásban, a munka világában vagy a családi életben bekövetkező törések esetén könnyen előfordul, hogy a fiatal felnőtt anyagi, lakhatási vagy egyéb szempontból ismét a szüleihez fordul (Wallace – Kovatcheva 1998; Liefbroer 1999; Shanahan 2000; Vaskovics 2000; Furstenberg et al. 2003, 2004; Somlai 2007). A változások egyik következménye, hogy a fiatalok hosszabb ideig veszik igénybe a szülők segítségét, ezáltal életútjuk későbbi alakulása még inkább függ a szülői erőforrásoktól és az azokhoz való hozzáféréstől (Mulder et al. 2002; Hardie – Stanik 2012; Settersten 2012).

A családszerkezet és az elköltözési magatartás közötti kapcsolat vizsgálata a döntően Észak-Amerikára fókuszáló korábbi kutatásokat követően (pl. Mitchell et al. 1989; Aquilino 1991a, 1991b; Mitchell 1994) az ezredforduló utáni európai demográfiai és családszociológiai kutatásban új lendületet kapott (pl. Bernhardt et al. 2005; Ongaro – Mazzuco 2009; Blaauboer – Mulder 2010; Mencarini et al. 2012). A megújult érdeklődést a demográfiai magatartás és a családok életének jelentős, folyamatos átalakulása, valamint az időbeli és/vagy térbeli összehasonlításra alkalmas survey adatbázisok megjelenése táplálta. A jelen elemzés ehhez a kutatási irányhoz kíván csatlakozni.

Elméleti megközelítések és korábbi kutatási eredmények

A szülői ház elhagyásának típusai

A kibocsátó családról való fizikai leválás, az önálló háztartás kialakítása fontos életesemény a felnőtté válás „demográfiailag sűrű” (Rindfuss 1991) időszakában (Hogan – Astone 1986; George 1993). A szülői házból való elköltözés fontos lépés a felnőtt szerepek átvételében és az önálló életvitel kialakításában. A fiatal többféle céllal és eltérő körülmények között hagyhatja el a szülői házat. A szülői házból való elköltözés és a párkapcsolati életút gyakran összekapcsolódik egymással, és az elköltözés egyben egy partnerrel – élet- vagy házastárssal – való összeköltözést is jelent. De az elköltözés háttérében állhat tanulás vagy munkavállalás, és motiválhatja az önállóság, a függetlenség iránti vágy is (Mulder et al. 2002).

Egyes szerzők szerint az első elköltözés és az első együttélésen alapuló párkapcsolat kialakítása közötti hagyományosan erős kapcsolat fokozatosan gyengül. Egyre több fiatal nem azért költözik el otthonról, hogy összeköltözzön a partnerével vagy a házastársával, hanem hogy tanulmányokat folytasson, munkát vállaljon vagy hogy önállóan, a szüleitől függetlenül éljen (Mulder et al. 2002). Ez a jelenség a skandináv országokban és az USA-ban a legszembevetőbb. A szülői házból való elköltözés és a párkapcsolat-formálódás függetlenségét a kutatók egy része a tradicionális családi értékek háttérbe szorulása és az individualizáció következményének tekinti (Buck – Scott 1993). Mások azt hangsúlyozzák, hogy a családalapítás, a gyermekvállalás halasztása miatt a felnőtt státus elérésében megnőtt az anyagi függetlenség, a munka és a szülőtől való elköltözés szerepe (Corijn – Klijzing 2001).

Az elköltözés „partnertelenedésével” szemben a szülők és már partnerkapcsolatban élő felnőtt gyermekeik együttélése sem szokatlan. A jelenség okaként a magas lakhatási költségeket, a megfizethető bérlakások hiányát, a kényelmi szempontokat, a szülői erőforrásokhoz való jobb hozzáférést vagy a kölcsönös érzelmi támogatást szokták kiemelni (Aquilino 1990; 1991a). De a szülők számára is ugyanolyan előnyös lehet a felnőtt gyermekkel való együttélés: társaságot jelenthet főként az egyedülálló, elvált vagy megözvegyült szülő (gyakrabban az édesanya) számára, segíthet a háztartási teendők ellátásában vagy a beteg szülő ápolásában.

Az empirikus tapasztalatok szerint elsősorban a férfiakra jellemző, hogy 30 éves koruk fölött is a „Mama Hotelben” (Herms-Bohnhoff 1993), a szüleikkel élnek, különösen ha nincs házas- vagy élettársuk. Az európai országokban eltérő motivációi lehetnek a szülői házban maradásnak: a lakáshoz jutás nehézségei, a tanulás és a lakásszerzés állami támogatása (vagy annak hiánya), a felsőoktatási intézmények földrajzi eloszlása, a szülők és a fiatalok önállóvá válással kapcsolatos attitűdjei (Corijn – Klijzing 2001).

Elméleti megközelítések

A szülői házból való elköltözés időzítését magyarázni kívánó elméleti megközelítések leggyakoribb kiindulópontja az életút kutatás (White 1994). Az életút-paradigma szerint a demográfiai, társadalmi és kulturális tényezők együttesen hatnak a családi viszonyokra. A megközelítés az életút-átmenetek során az egyének családon és háztartáson belüli helyzetében és szerepeiben bekövetkező változásokat állítja előtérbe. Ezek a változások nem csupán önmagukban érdekesek, hanem abból a szempontból is, hogy miként formálódnak az adott társadalmi, gazdasági és kulturális térben és történeti időben, hogyan hatnak rájuk más személyek, és hogyan hat másokra a változás. A korábbi életesemények, tapasztalatok hosszú távú hatást gyakorolhatnak a későbbi életútra. A család tagjainak életútja szoros kapcsolatban áll egymással, a változást átélő személy életére mások is hatással vannak és ő is hat rájuk (Elder et al. 2004; MacMillan – Copher 2005).

A felnőtté válás kutatásának hagyományos szociológiai megközelítése szerint a felnőtté válás az életút során bizonyos szerepekből való kilépés és más szerepekbe való belépés révén határozható meg. A felnőtté válás ebből a nézőpontból azt jelenti, hogy a tanulmányok befejezése és a munkaerőpiacra való belépés révén a függő helyzetű diákból anyagi és társadalmi értelemben független munkavállaló; tartós partnerkapcsolat kialakítása és/vagy házasságkötés révén az egyedülállóból élettárs vagy házastárs; a gyermekvállalás révén pedig a gyermektelenből szülő válik (Modell et al. 1976).

Az önállósodás fontos részfolyamata a szülői házból való elköltözés, amely nem csupán földrajzi értelemben vett eltávolodást, lakhelyváltást jelent. A kibocsátó családról való leválás és az önálló életvitel kialakítása fontos lépés a felnőtt szerepek átvételében is. Az önálló otthon kialakítása általában mindenütt olyan igényekkel kapcsolódik össze, mint a visszavonulás, az egyedüllét lehetősége, a magánszféra megteremtése. Ennek megvalósítása a szülőkkel közös háztartásban nehézségekbe ütközhet, a generációk közötti együttélés – a lakáskörülményektől és a családtagok közötti kapcsolattól függően – számos konfliktus forrása lehet. Ezzel szemben a saját lakás vagy ház az önállóság új terepét jelenti, amelynek segítségével a fiatal átformálhatja kapcsolatát a szüleivel, barátaival, partnerével. Megnövekedett személyes autonómiája, rugalmasabban, jelentősen kisebb szülői kontroll mellett alakíthatja életét (Gaiser 1999; Huinink – Konietzka 2000). Az otthon maradásnak is megvannak a maga előnyei: általában jobb lakáskörülményeket, magasabb életszínvonalat és a szülői erőforrásokhoz való (fokozott) hozzáférést jelent, ami lehetővé teszi, hogy a fiatal más célokra fordítsa bevételeit. Ez különösen akkor térül meg számára, ha a lakáshoz jutás és a lakásfenntartás költségei magasak.

Az erőforrások generációk közötti átadására vonatkozó elméletek is segítenek megérteni az elköltözési magatartásban megfigyelhető különbségeket. A

szülői erőforrásoknak több típusát különböztethetjük meg: a szülői vagyon, jövedelem a könnyen átadható materiális javak közé tartozik, a szocializáció révén átadható nem materiális javak közé pedig az értékek, preferenciák és a kulturális tőke sorolható. A materiális javak (például elvégzett háztartási munka) és a nem materiális erőforrások (például a szülőkkel való kapcsolat, otthoni légkör) másik csoportja nem átadható, azokból a fiatal csak a szülői házban élve részesülhet, ezért ezek általában késleltetik az elköltözést. A szülők – elérhető erőforrásaik függvényében – különböző mértékben tudják támogatni a gyermekeik önállósodását, az eltérő értékekkel és normákkal rendelkező szülők pedig a preferenciáiknak megfelelően támogathatják vagy ellenezhetik gyermekeik bizonyos döntéseit (De Jong Gierveld et al. 1991). A családon belül a nemzedékek közötti anyagi jellegű transzferek döntően az idősebbektől áramlanak a fiatal felnőttek felé, és jelentős szerepet játszanak a tanulmányok idején a megélhetéshez, később a függetlenedéshez és a családalapításhoz kapcsolódó nagyobb költségek finanszírozásában (Medgyesi 2003).

A szülők által vállalt gyermekek száma befolyásolja, hogy a korlátozott mennyiségben rendelkezésre álló szülői erőforrásból és a gyermeknevelésre fordítható időből milyen mértékben részesül egy-egy gyermek. Ha több testvér él egy háztartásban, az rendszerint csökkenti az egy gyermekre jutó emberi és kulturális tőkébe fektetett beruházást (Becker 1981).

A családi háttér szerepével kapcsolatos kutatási eredmények

A szülői ház elhagyásának időzítésére és körülményeire számos tényező hatással van. Ilyen például egyéni szinten a fiatal (és családja) anyagi és lakáshelyzete, iskolai, munkaerő-piaci és párkapcsolati életútja, a kibocsátó családon belüli viszonyok, társadalmi szinten pedig a lakás-, a munkaerőpiac és az oktatási rendszer jellemzői, a jóléti állam működése, valamint a társadalmi normák és elvárások (Mulder 2009).

A gyermekkori életkörülmények és családi háttér befolyásolja a felnövekvő fiatalok életútját, önállóvá válásuk folyamatát; közvetlen és közvetett módon hat iskolai pályafutásukra, a munkaerőpiacra történő belépésükre, a saját háztartás kialakítására és a családalapításra. A családi háttér számos különböző tényezőt takarhat: a gyermekkori család összetételét, a lakáshelyzetet, a szocializáció során elsajátított értékeket és normákat, a szülők különféle erőforrásait, egészségi állapotát, valamint a szülő és a gyermek közötti kapcsolat minőségi és mennyiségi mutatóit. Ezek közül a jelen tanulmányban a családstruktúrával foglalkozunk részletesen.

A korábbi kutatások egybehangzóan kimutatták, hogy azok a fiatalok, akik nem az édesanyjukkal és az édesapjukkal nőttek fel, korábban költöznek el otthonról, mint két vér szerinti szülő által felnevelt társaik. Különösen magas a korai

elköltözés esélye, ha nevelőszülő is megjelent a családban (pl. Buck – Scott 1993; Goldscheider – Goldscheider 1998; Johnson – Benson 2012; Mencarini et al. 2012).

A nem kétszülős gyermekkori család elköltözést siettető hatását több tényezőre vissza lehet vezetni. A leggyakrabban említett magyarázat a stabil családi háttér hiánya és a gyakoribb konfliktusok, amelyek arra készíthetik a felnőttkor küszöbére érkező gyermekeket, hogy a kibocsátó családon kívül keressenek érzelmi biztonságot. A válást követően gyakran meglazul a gyermek kapcsolata az egyik szülővel, aki kevésbé vállal felelősséget a gyermek további nevelésében. Ez a hatás az alacsonyabb kohéziójú, minden érintett részéről nagyobb fokú alkalmazkodást és rugalmasságok igénylő nevelőszülős családokban fokozottan érvényesülhet (Schwartz 2009).

A nem kétszülős családok anyagi erőforrásai gyakran szűkösebbek, ami szintén elősegítheti a korábbi elköltözést. Materiális erőforrásaik segítségével a szülők hozzájárulhatnak gyermekük önállóvá válásához, a saját otthon megteremtéséhez. A kedvezőtlenebb anyagi helyzetű családok kevesebbet tudnak költeni a gyermekek taníttatására és arra is kevesebb idejük van, hogy segítsenek nekik az iskolai feladatokban vagy ellenőrizzék az előmenetelüket. Az iskolapadban töltött kevesebb idő és a kisebb családi erőforrás felgyorsíthatja a szülői ház elhagyásának folyamatát, melynek során az a vágy vezérli a fiatalt, hogy jobb körülményeket biztosítson magának a családon kívül. Azonban nagyobb lesz az esélye a munkanélküliségre, és nem vagy kevesebb szülői segítséget kaphat az önállóvá válásban. A jobb módú szülők ezzel szemben általában nagyobb, kényelmesebb, tartós fogyasztási cikkekkel jobban ellátott otthonnal rendelkeznek, házasságuk kisebb valószínűséggel bomlik fel, és a gyermekeik később házasodnak. Ez visszatartó erőt is jelenthet a fiatalok számára, akik nem biztos, hogy önerőből meg tudják teremteni maguknak a megszokott magasabb életszínvonalat. Az empirikus eredmények szerint a szülők bőségesebb anyagi erőforrásai rendszerint késleltetik a szülői ház elhagyását: fiatal életkorban csökkentik az elköltözés esélyét, később azonban megnövelik azt (Aassve et al. 2001, 2002; Avery et al. 1992).

A két nem képviselői nemcsak eltérően időzítik a szülői ház elhagyását, a gyermekkori család összetétele is eltérően hat a lányok és a fiúk viselkedésére. A nők rendszerint korábban hagyják el a szülői fészket, mint a férfiak, és kevésbé valószínű, hogy életútjuk egy szakaszában visszatérnek oda. Ezt általában a nők alacsonyabb házasságkötési (és első párkapcsolati) életkorával magyarázzák. Más értelmezések szerint a szülői házban maradás költségei és elérhető haszna is eltér nemenként, mivel az otthon maradó nőkre több házimunka hárul és szorosabb szülői felügyelet alatt élnek, mint a férfiak. Ez is magyarázhatja a lánygyermekek korábbi és nagyobb arányú elköltözését (Goldscheider – DaVanzo 1985; White 1994).

Az egyszülős családok rendszerint az édesanyából és egy vagy több gyermekéből állnak. Ez a családforma másként hathat a lányokra és a fiúgyermekekre. A lányok valószínűleg közeli kapcsolatot alakítanak ki az anyával, a férfiak pedig – az apa hiányában – több konfliktust élnek meg vele (Aquilino 1991a). Ezért az egyszülős család feltételezhetően nagyobb hatást gyakorol a fiúkra, mint a lányokra. Ezzel szemben ha egy felnőtt férfi szerepmódel (nevelőapa) jelenik meg a családban, az jótékony hatással lehet a fiúgyermek fejlődésére (Bzostek 2008). A lánygyermek viszont, ha korábban szoros kapcsolatot alakítottak ki az édesanyjukkal, ellenállással fogadhatják a „betolakodót”, és egy feszült, konfliktusokkal terhelt helyzet alakulhat ki (Buck – Scott 1993; Ambert 2005). Egy további lényeges szempont, hogy a lányok gyakrabban válnak erőszak vagy szexuális zaklatás áldozatává a nevelőapjuk vagy az édesanyjuk új partnere részéről, mint a fiúk (Giles-Sims 1997; Tóth 1999).

A gyermekkori család egy másik jellemzője, a testvérek száma is befolyásolja az elköltözési magatartást. Minél többen élnek egy fedél alatt, annál kisebb fizikai és privát tér áll az egyes családtagok rendelkezésére, ami ösztönözheti a szülői házból való elköltözést. Több testvér esetén a szülői erőforrások is több részre oszlanak, így egy-egy gyermeknek kisebb segítséget tudnak nyújtani az önálló háztartás megteremtésében (Gábos – Szívós 2008; Blaauboer – Mulder 2010). A kutatási eredmények szerint az első hatás az erősebb, vagyis akinek több testvére van, az jellemzően fiatalabb életkorban kezd önálló életet, az „egyikék” pedig tovább maradnak a szülői házban. A testvérek sorában elfoglalt hely is számít: késleltetheti az elköltözést, ha valaki utolsóként marad a családi fészeken (vagy esetleg el sem költözik). Az utolsó gyermeket maradásra ösztönözheti, hogy nagyobb az egy főre jutó lakótér és erőforrás. A függetlenség iránti vágy kevésbé motiválja a gyermeket az elköltözésben, mert azt a szülői házban is könnyebben megvalósíthatja. Nemcsak a gyermek, hanem a szülő számára is előnyös lehet a helyzet: a gyermek érzelmi támaszt nyújthat, anyagilag vagy munkavégzés, ápolás révén segítheti a szüleit.² Ez az összefüggés különösen erős az egyedülálló szülő esetén, akit a gyermek nem szívesen hagyyna egyedül (Mencarini et al. 2012).

A gyermekkori család összetétele és az elköltözési magatartás között megfigyelt összefüggés nem feltétlenül jelent ok-okozati kapcsolatot (McLanahan – Bumpass 1988; Kiernan 1997; Mencarini et al. 2012). A szülők válásának a gyermek későbbi életútjára gyakorolt negatív hatása részben olyan tényezők következménye, amelyek már a válás előtt is fennálltak (anyagi nehézségek, a szülők közötti konfliktusok stb.), és hatásuk azon párok gyermekeinél is kimutatható, akik nem vagy csak évtizedekkel később váltak el. Főként az iskolai előmenetelre és a munkaerő-piaci helyzetre vonatkozik, hogy a két szülő által felnevelt gyermekek előnyösebb pozíciója nem abból fakad, hogy a szüleik

² Valószínűleg ezek az összefüggések a testvérrel nem rendelkező gyermekek esetében is késleltetik az önálló háztartás kialakítását.

együtt maradtak, hanem már eleve több szempontból jobb volt a helyzetük. A párkapcsolati életút és a családalapítás esetében azonban a szülők válásának közvetlen és közvetett hatásai is kimutathatók (Kiernan 1997; Mencarini et al. 2012). A szülők válása és a gyermek későbbi életútja közötti összefüggést bizonyos nem megfigyelt családi jellemzők is létrehozhatják. A szülők közötti kapcsolat felbomlását átélő gyermekek bizonyos jellemzőikben és viselkedésükben eltérhetnek a társaiktól, másféle szülői szerepmodelleket sajátíthatnak el, ami aztán hathat arra is, hogy mikor és milyen módon alapítanak önálló háztartást.

Az elköltözési magatartás jellemzői Magyarországon

Az eddigi empirikus eredmények arra utalnak, hogy Magyarországon a rendszerváltás előtt a viszonylag korai elköltözés volt a jellemző, ami az 1970 után születettek körében egyre inkább kitolódott, heterogénebbé vált, és nőtt azok aránya, akik fiatal felnőtt koruk végéig nem hagyják el a szülői házat (Székely 2002; Bognár 2007; Murinkó 2009). A nők korábban és nagyobb arányban költöznek el, azonban a halasztás a körükben erőteljesebb, mint a férfiaknál.

A szülőktől való elköltözés az esetek döntő többségében az iskolai tanulmányok befejezése és az első munkavállalás után történik meg. Az első gyermek érkezésekor a fiatalok már rendszerint (és egyre növekvő mértékben) önálló háztartásban élnek.

Szoros, bár fokozatosan gyengül a kapcsolat az elköltözés és a párkapcsolat-formálódás között. Az első házasságkötés vagy az első élettársi együttélés kezdete az az életsemény, amely a leggyakrabban egybeesik a szülői ház elhagyásával, de nem ritka, hogy az első párkapcsolat megelőzi az első elköltözést. Az egybeesés fokozatos csökkenésével párhuzamosan az elmúlt két évtizedben fokozatosan nőtt azok aránya, akik csak az elköltözést követően kezdtek párkapcsolatba, de továbbra sem elhanyagolható a szülői házból való elköltözést megelőző partnerkapcsolatok aránya (Murinkó 2009, 2010).

Magyarország és a többi kelet-közép-európai állam közös jellemzője, hogy a szülőkkel élő fiatal felnőttek már nemritkán van együtt élő partnere, esetleg gyermeke is. Ezen országok sajátossága az is, hogy a fiatalok viszonylag gyakran élnek több családmagból álló vagy kiterjesztett háztartásban, partnerükkel az egyik fél szüleinek háztartásában kezdik meg az együttélésüket. Mivel ez a helyzet számos konfliktus forrása lehet, valószínűsíthető, hogy a fiatalok külső kényszerítő körülmények hatására választják ezt az életformát (Kamarás et al. 2005; Spéder 2005). Az egyik fő ok a lakáspiaci állapota lehet: a kérdéses országokban a lakások döntő hányada magántulajdonban van (Magyarországon 91%), kevés a bérlakás, az önkormányzati lakásszektor visszaszorult, ezért az

önálló lakás megszerzése jelentős tőkefelhalmozást igénylő, hosszú folyamat (Domanski et al. 2006).

Az elemzés célja és hipotézisek

Az elemzés azt vizsgálja, miként hat a partnerrel és a partner nélkül történő elköltözésre a családi háttér, a kibocsátó család szerkezete. A következő kérdésekre keressük a választ: Hogyan időzítik a szülői ház elhagyását a kétszülős családban, az egy szülővel, illetve a nevelőszülő mellett felnövő fiatalok? Befolyásolja-e az időzítést a testvérek száma? Eltérnek-e a hatások a nők és a férfiak, a partnerrel és a partner nélkül költözők esetében?

Feltételezzük, hogy a szülők párkapcsolatának megszakadása, és különösen a nevelőszülő megjelenése növeli az elköltözés kockázatát. Erősebb hatást várunk a párkapcsolat keretében történő elköltözések esetében. Ha gyermekkorban felbomlott a szülők kapcsolata (válás, özvegyülés) vagy esetleg sosem éltek együtt, az fokozza a konfliktushelyzetek kialakulásának esélyét a családban. A nem kétszülős családok kohéziója is alacsonyabb lehet, mint ahol a gyermekeket a két vér szerinti szülő neveli, különösen, ha a szülő újraraházasodik vagy új kapcsolatot létesít. Feltételezzük, hogy a férfiak inkább az egyszülős, a nők pedig a nevelőszülős családi háttér esetén hagyják el korábban a szülői házat.

Minél több a testvére valakinek, annál nagyobb a „laksűrűség”, ami nehezíti a magánszféra megteremtését és így konfliktusforrás lehet, valamint annál inkább megoszlik a testvérek között az esetleg gondozásra vagy bármilyen támogatásra szoruló szülőkkel kapcsolatos felelősség. Feltételezésünk szerint ezért a testvérek számával együtt nő az elköltözés kockázata, és később hagyja el a szülői házat az, akinek nincs testvére.

A testvérszám és a családösszetétel hatása nem független egymástól. Ha a szülő egyedülálló (ez gyakran az édesanyákat jelenti, mert az özvegyek között sokkal több a nő, mint a férfi, és válás esetén is rendszerint a nőnél maradnak a gyermekek), az késleltetheti a testvérrel nem rendelkező gyermek elköltözését.

Adatok, módszerek

Adatok

Az elemzések során az *Életünk fordulópontjai* társadalmi-demográfiai panelvizsgálat harmadik hullámának adatait használjuk, amelyet a KSH Népeségtudományi Kutatóintézete végzett 2008 végén és 2009 elején. A kutatás szervesen kapcsolódik a nemzetközi Generations and Gender Survey-hez (Vikat et al. 2007), követi annak módszertani ajánlásait, tematikáját, és jelentős részben a kérdőívek is megfeleltethetők egymásnak. A vizsgálat számos élet-esemény időpontjáról retrospektív adatokat tartalmaz (havi bontásban), és a három hullám segítségével teljes gyermekvállalási, partnerkapcsolati, munkakerő-piaci és iskolatörténet állítható össze minden válaszadóról. A kérdőívekben különféle attitűdökkel, értékekkel kapcsolatos kérdések is szerepelnek, és az adatbázis részletes információkat tartalmaz a válaszadók anyagi-jövedelmi helyzetére, foglalkoztatási jellemzőire és egészségi állapotára vonatkozóan is.

A kiinduló minta 16 363 főt tartalmazott, akik iskolai végzettség, kor, nem és lakóhely szerint reprezentálják az 1926 és 1983 között született magyarországi felnőtt népességet (Kapitány 2003). A második hullámra a sikeresen lekérdezett válaszadók száma – a halálesetek, válaszmegtagadás és egyéb okok miatt – 13 540 főre, a harmadik hullámra 10 641 főre csökkent. A lemorzsolódás aránya a nemzetközi ajánlásokhoz viszonyítva elfogadható mértékűnek tekinthető, és körültekintő súlyozással korrigálható.

A kutatás kezdetén a 18–76 év közötti válaszadók hét év múlva, a harmadik adatfelvétel során már 25–83 évesek lettek. A minta „öregedése” miatt szükségessé vált a kutatás kiterjesztése a fiatalabb korosztályokra is. Ennek érdekében 2008/2009-ben egy külön kérdőívvel megkeresték az eredeti mintába tartozó válaszadók 1984–1988 között született, akkor 20–25 éves gyermekeit, attól függetlenül, hogy azok a szüleikkel vagy önállóan éltek. Közülük 1126 fő válaszolt a kérdésekre.

Az elemzéshez használt alapmintánkba minden válaszadó bekerült, aki részt vett az *Életünk fordulópontjai* követéses panelvizsgálat 2008–2009-es harmadik hullámban vagy a válaszadók fiatal felnőtt gyermekeire vonatkozó kiegészítő kutatásban. A leíró elemzések az 1930 és 1988 között születettek életútját ($n = 9607$), a regresszióelemzés az 1944 és 1988 között születettek 1979 utáni eseményeit veszi figyelembe ($n = 6141$).

A kockázati népességet azok alkotják, akik a 16. születésnapjukon együtt éltek egy vagy mindkét vér szerinti szülővel,³ még sosem költöztek el a szülői háztartásból, korábban nem éltek együtt partnerrel és nem kötöttek házasságot. Nem kerültek be az elemzéshez használt adatbázisba azok, akik nem ismerték

³ Az örökbe fogadó szülőket is ebbe a kategóriába soroljuk.

vér szerinti szüleiket, állami gondozásban nőttek fel, a nagyszülők vagy más rokonok nevelték őket, illetve 16 éves koruk előtt nem Magyarországon laktak. A vizsgált személyek 16 és 35 éves kora közötti életeseményeket vesszük figyelembe. Cenzorálnak tekintünk egy megfigyelést, ha a válaszadó a 35. születésnapjáig, illetve az interjú időpontjáig nem alapított önálló háztartást.

Az elköltözés versengő kockázatai

A szülői házból való első elköltözés időpontjára vonatkozó retrospektív kérdés így hangzott: „Ön mikor költözött el a 'szülői házból'? _ _ _ _ év _ _ hó”. Külön kérdés vonatkozott arra, hogy a kérdés idején a szüleikkel egy háztartásban élők korábban külön költöztek-e, és ha igen, mikor.

A kérdőív arra nem kérdezett rá, milyen célból hagyta el valaki a szülői házat.⁴ Így csak annak alapján tudjuk megközelítőleg megállapítani, hogy valaki párkapcsolati okokból vagy attól függetlenül költözött-e el a szüleitől, hogy a két esemény, az elköltözés és az összeköltözés (vagy házasságkötés) időben egybeesett-e. Az a párkapcsolati környezet érdekel bennünket, amelyben a válaszadó a szülői ház elhagyásakor élt. Amikor a szülői házból való elköltözést elhelyezzük az egyén párkapcsolat-történetében, figyelembe vesszük, hogy a párkapcsolattal összefüggő elköltözések nemcsak az első együttéléssel, hanem későbbi házasságkötésekkel vagy élettársi együttélésekkel is kapcsolatban állhatnak.

Párkapcsolatban élőknek tekintjük mindazokat, akik házások vagy élettárral élnek. Nem teszünk különbséget házasság és élettársi kapcsolat között. A döntés oka az, hogy egyrészt a vizsgált időszak során az élettársi együttélés elterjedtsége jelentősen átalakult, ezzel együtt a jelentése is megváltozott, másrészt a házasságkötés és az élettársi kapcsolat megkülönböztetése túl bonyolulttá tenné az elemzést.

A szülői házból való elköltözés versengő kockázatainak elemzése során az elköltözőket alapvetően két csoportra osztjuk: partnerrel és partner nélkül költözők. Egy további csoportot alkotnak azok, akik 35 éves korukig vagy a kérdésig nem költöztek el a szülői házból. Egy válaszadó a három versengő kockázat közül csak egyet élhetett át, ilyenkor a másik két esemény szempontjából a megfigyelést cenzorálnak kell tekinteni (Kleinbaum – Klein 2012).

1. Az első csoportot a *partnerrel költözők* alkotják. Két alcsoportjuk van: a vizsgált személy vagy (a) az elköltözés időpontjában (vagy 3 hónapon belül) élettársi kapcsolatot kezdett vagy házasságot kötött, és nem

⁴ Kérdéses, hogy lehetne-e megbízható válaszokat kapni egy ilyen kérdésre. Minden életesemény, így az elköltözés is egy bonyolult döntési folyamat eredménye, több ok és cél eredője, nem racionális vagy survey módszerekkel nem megragadható elemeket is tartalmazhat, és az életút utólagos megkonstruálása során módosulhat.

élt előzetesen együtt a szülői házban az adott partnerrel, vagy (b) az elköltözést megelőzően már együtt élt élet- vagy házastársával a szülői házban, és az elköltözés után a kapcsolat megszakítása nélkül, ugyanazzal a partnerrel alapított önálló háztartást. A partnerrel költözők két altípusát az elemzés során nem különböztetjük meg egymástól.

2. A második csoportba tartozó *partner nélkül költözők* az elköltözés időpontjában nem éltek élettárral, nem voltak házasok, és három hónapon belül nem kezdtek párkapcsolatot. Úgy tekintjük, hogy ez a csoport a partnerkapcsolat-formálódástól független okok miatt költözött el otthonról.
3. Az utolsó csoportot azok alkotják, akik 35 éves korukig (vagy a kérdéses időpontjáig, ha az korábban történt) *sosem költöztek el* a szülői házból.⁵

Módszerek

Az elemzés két részből áll. Az első, leíró részben a szülői házból való elköltözés időzítését, a nemek és az egyes időszakok (periódusok) közötti különbségeket vizsgáljuk. A szülői házból való első elköltözés időzítésének vizsgálata során kumulált gyakorisági görbék (*cumulative incidence curves*) segítségével határozzuk meg az egyes életkorokra partnerrel vagy partner nélkül elköltözöttek arányát. A kumulált gyakorisági görbék az okspecifikus kockázatokon alapulnak, és az egyes versengő kockázatok marginális valószínűségét becsülik meg. A módszer figyelembe veszi a cenzorált eseteket is, vagyis azokat, akiknek az életútját nem tudjuk 16 és 35 éves kora között végig nyomon követni, mert a kérdéses időpontjában 35 évesnél fiatalabbak voltak, vagy 35 éves korukra sem történt meg velük a kérdéses esemény (Coviello – Bogges 2004; Kleinbaum – Klein 2012). Az elköltözési magatartás vizsgálata során kiemelten kezeljük a nemek közötti különbségeket és az időbeli változásokat.

Ezután eseménytörténeti elemzést végzünk. A maximum likelihood becslést alkalmazó regresszióelemzés függő változói az esemény-specifikus kockázatok (Blossfeld – Rohwer 2002). Külön becsüljük a két versengő kockázatra, a partnerrel vagy a partner nélkül történő elköltözésre ható tényezőket. Az a válaszadó, aki az egyik versengő kockázatot átélte, a másik esemény szempontjából cenzoráltnak számít, kikerül a kockázati csoportból. Külön modelleket illesztünk a nőkre és a férfiakra is, feltételezve, hogy a két nem képviselőnek nem csak az elköltözési magatartása más, hanem más folyamatok is játszódnak le bennük.

⁵ Ez azonban nem jelenti azt, hogy végig egyedülállók voltak. A csoport mintegy 15%-a a vizsgált időszak legalább egy részében élettárral vagy házastárral élt a szülőikkel közös háztartásban.

Az általunk választott módszer nem teszi lehetővé a gyermekkori családi háttér elköltözési magatartásra gyakorolt közvetlen és közvetett hatásának megkülönböztetését. A közvetett hatás egyik, ha nem a legfontosabb útja a párkapcsolaton át vezet: a nem kétszülős családban felnőtt fiatalok rendszerint korábban kötnek házasságot vagy kezdenek élettársi kapcsolatot, és így hamarabb is hagyják el párkapcsolat keretében a szülői házat (Kamarás 1997). Az elköltözés versengő kockázatainak megkülönböztetése miatt a párkapcsolati életút alakulása része a függő változónak.

A gyermekkori családszerkezet mérése

A gyermekkori család szerkezeti jellemzőit két változóval mértük.

A gyermekkori család összetételét mérő változó a válaszadó 16. születésnapjáig követi nyomon a szülői párkapcsolat alakulását. Megkülönböztetjük azokat, akiket 16 éves korukig végig mindkét vér szerinti szülő nevelt, és azokat, akiknek az életében volt olyan időszak, amikor csak az egyik biológiai szülő nevelte. Az utóbbi esetben megvizsgáltuk, hogy a szülő időközben létesített-e újabb élettársi kapcsolatot vagy kötött-e újabb házasságot, azaz volt-e jelen a családban (legalább egy ideig) nevelőszülő.

Több oka lehet annak, ha nem a két biológiai szülő nevelt valakit: nem ismerete az édesapját vagy az édesanyját, az egyik szülő meghalt, a szülők sosem éltek együtt, elváltak vagy különköltöztek. Annak az okát, hogy a válaszadó szülei miért nem éltek együtt, külön nem vizsgáljuk, mert az esetszám ezt nem teszi lehetővé. Úgy gondoljuk, a legfontosabb az, hogy az egyik szülő nem volt jelen a gyermek életében, nem pedig a távollét oka. Arra sem nyílik lehetőség, hogy megkülönböztessük egymástól azokat, akik a két vér szerinti szülő közül csak az anyával, és akik csak az apával nőttek fel, szintén elemszámbeli problémák miatt.

A testvérek számának meghatározásakor nem csupán az édestestvéreket vettük figyelembe. A kérdés így szólt: „Végül is Ön hány testvérrel, fél-, illetve mostohatestvérrel nevelkedett együtt, önmagát is beleszámítva?” A kérdés tehát lehetőséget teremtett rá, hogy a válaszadó mindenkit beleszámoljon, akit a testvérenek tekint, és akivel a gyermekkorának legalább egy részét együtt töltötte. A fiatal kiegészítő mintába tartozók számára ezt a kérdést nem tették fel. Az ő esetükben összeszámoltuk a válaszadó szülő vele élő és külön élő vér szerinti, nevelt és örökbe fogadott gyermekeit, és ezt kapcsoltuk az adatbázishoz.

Egyéb változók

A szülők erőforrásainak és kulturális tőkéjének mérésére egyetlen változó állt rendelkezésre, a szülők legmagasabb iskolai végzettsége. Csak két értéket különböztettünk meg: alacsony végzettségűnek tekintettük az érettségivel nem rendelkező, legfeljebb alapfokú vagy szakmunkás végzettségű szülőket, magas végzettségűnek pedig az érettségizett, szakközépiskolát, illetve gimnáziumot végzett, vagy diplomás szülőket. A két szülő iskolai végzettsége közül a magasabbat vettük figyelembe.

A teljes fertilitástörténetet nem vontuk be az elemzésbe, csak az első gyermek megszületése előtti és utáni időszakot különböztettük meg. Úgy gondoljuk, a téma szempontjából a legfontosabb a gyermektelenségből a szülőségbe való átmenet. Az első születés időpontjából 9 hónapot levonva gyakorlatilag az első élve születéssel végződő teherbeesés időpontját kaptuk meg. A gyermek megszületéséhez időzített elköltözésre már a terhesség során sor kerülhet, és ha csak a születést vennénk figyelembe, az okozat időben megelőzhetné az okot.

Az oktatástörténet-változó összetett: dinamikus és időben állandó elemeket is tartalmaz. Egyrészt elkülönítettük egymástól azt az időszakot, amikor a válaszadó még iskolarendszerű oktatás keretében tanult, és amikor már nem. A tanulmányok befejezését követően megadtuk a megszerzett legmagasabb végzettséget. A tanulás ideje alatt megkülönböztettük, hogy milyen szinten folytatja a tanulmányait: alap- vagy középfokon, illetve felsőfokon. Azt feltételezzük, hogy az elköltözés nemcsak a tanulmányok befejezéséhez kapcsolódhat, hanem az egyes szintek közötti továbblépéshez is. Ebből a szempontból a legnagyobb jelentősége a felsőfokú tanulmányok megkezdésének lehet.

A munkavállalás-történet megkülönbözteti egymástól a fizetett munkavégzéssel töltött időszakokat (akár alkalmazottként, akár önállóként, segítő családtagként vagy alkalmi munkavégzés keretében), valamint azokat az időszakokat, amikor a válaszadó a fő tevékenységét tekintve munkanélküli, diák vagy hallgató, sorkatonna vagy egyéb inaktív volt. Az egyéb inaktívak a leggyakrabban anyasági ellátásban részesültek, háztartásbeliek, rokkantnyugdíjasok voltak, vagy egyéb, ismeretlen okból nem dolgoztak. A háztartásbeliek, rokkantnyugdíjasok vagy egyéb inaktívak aránya igen alacsony volt, öregségi nyugdíjas pedig nem fordulhat elő a mintánkban. A férfiak körében külön kezeltük a sorkatonai szolgálatban töltött időszakokat is.⁶

A gyermekszületés, oktatástörténet és aktivitástörténet dinamikus változóinak kialakítása során az események időpontjából kivontunk egy hónapot, annak érdekében, hogy a feltételezett okozat időben megelőzze az okot.

Az időtényezőt mérő életkort és periódust is dinamikus változókként szükséges bevonni, mert az értékük folyamatosan nő. Feltételezzük, hogy az elköl-

⁶ A kötelező sorkatonai szolgálatot 2004 novemberétől függesztették fel.

tözés kockázata életkoronként jelentősen eltér. A korábbi elemzésekben kialakított gyakorlatnak megfelelően 16–18, 18–20, 20–22, 22–25, 25–28 és 28–35 éves korcsoportokat különböztettük meg, amelyeken belül a módszer állandónak tekinti az elköltözés kockázatát. Az időbeli változások elemzéséhez létrehozott történeti periódus változó az 1980-as, az 1990-es éveket és a 2000–2008 közötti időszakot különíti el. Az időbeli változásokat így nem különböző születési kohorszok, hanem a különböző időszakok összehasonlításával vizsgáljuk. A döntés mögött az a feltételezés áll, hogy a fiatalok eltérő gazdasági és társadalmi körülmények között kezdtek önálló életet az egymást követő évtizedekben.

Az elemzésben szereplő független változók két nagy csoportra oszthatók. Azon változókat, amelyek természetük szerint az egyén élete során változatlanok, illetve amelyek a válaszadók 16 éves kora előtti állapotról tudósítanak, időben állandó változóknak nevezzük. Ebbe a csoportba tartozik a nem, a gyermekkori család összetétele és a szülők és a tanulmányaikat már befejezett válaszadók iskolai végzettsége. A dinamikus változók időben változó értékeket vesznek fel, értékük az egyén életútja során nem állandó. Ilyen az életkor és a történeti periódus, a munkaerő-piaci helyzet és a gyerekszám.

A regresszióelemzésbe bevont független változók alapeloszlásait az 1. táblázat ismerteti.

A regresszióelemzéshez használt változók ismertetésének végén érdemes megemlíteni, hogy számtalan olyan tényező létezik, amely az irodalom szerint hatással van az elköltözés időzítésére, azonban nem tudjuk őket az elemzésünkben szerepeltetni. Ennek az az oka, hogy természetük szerint dinamikus változókról van szó, amelyek igen változékonyak, azonban vagy retrospektív módon nem kérdezhetők, vagy a kérdőívben való szerepeltetésük meghaladta volna az *Életünk fordulópontjai* kutatás kereteit. Ilyen változó a válaszadó és a szüleinek jövedelmi, vagyoni és lakáshelyzete; a lakóhely; a család összetételének változásai; az együtt és külön élő fiatalabb és idősebb testvérek száma; a jelenlegi és a korábbi partnerek jellemzői (iskolázottság, munkaerő-piaci helyzet, jövedelem, szubjektív változók); a válaszadó és a szülők egészségi állapota; valamint a válaszadó és a szülők közötti kapcsolat minőségi és mennyiségi mutatói.

1. Az eseménytörténeti regressziós elemzésbe bevont magyarázó változók jellemzői az elköltözés párkapcsolati környezete és nem szerint
Descriptive statistics of the explanatory variables of the event history regression analysis by the partnership context of home-leaving and sex

	Elköltözés partnerrel				Elköltözés partner nélkül			
	Nők		Férfiak		Nők		Férfiak	
	Kockázati idő %-a (hónap)	Ese-mények száma	Kockázati idő %-a (hónap)	Ese-mények száma	Kockázati idő %-a (hónap)	Ese-mények száma	Kockázati idő %-a (hónap)	Ese-mények száma
Testvérek száma								
0	15,7	186	12,6	149	15,7	88	12,6	114
1	54,2	793	54,5	646	54,2	381	54,5	470
2 vagy több	30,0	495	32,9	525	30,0	249	32,9	279
Gyermekkorai család összetétele								
két vér szerinti szülő	80,5	1182	80,1	1076	80,5	522	80,1	652
egy vér szerinti szülő	9,0	114	11,0	122	9,0	80	11,0	94
egy vér szerinti és egy nevelőszülő	10,6	177	9,0	123	10,6	116	9,0	117
Szülők iskolai végzettsége								
érettséginel alacsonyabb	57,5	940	63,1	911	57,5	366	63,1	471
érettségi vagy magasabb	42,5	533	36,9	409	42,5	351	36,9	392
Életkor								
16–18	22,9	67	18,2	5	22,9	70	18,2	42
18–20	21,5	254	18,3	73	21,5	201	18,3	170
20–22	17,2	303	16,8	170	17,2	132	16,8	148
22–25	17,4	414	19,9	404	17,4	156	19,9	215
25–28	9,8	254	12,7	372	9,8	82	12,7	174
28–35	11,2	182	14,2	297	11,2	76	14,2	115
Tanulmányok, iskolai végzettség								
Alap- vagy középfokon tanul	38,5	294	29,6	132	38,5	177	29,6	147
felsőfokon tanul	18,9	186	11,4	92	18,9	177	11,4	137
legfeljebb alafokú végzettség	9,3	164	12,3	149	9,3	72	12,3	91
szakmunkás-végzettség	12,7	291	30,3	593	12,7	69	30,3	228
középfokú végzettség	15,3	338	13,4	257	15,3	126	13,4	182
felsőfokú végzettség	5,3	201	3,0	98	5,3	95	3,0	78
Munkaerő-piaci aktivitás								
alkalmazott, vállalkozó	45,7	1004	61,1	1151	45,7	441	61,1	617
munkanélküli	2,2	30	3,0	39	2,2	16	3,0	21
tanul	41,9	171	29,2	81	41,9	207	29,2	163
sorkatona	–	–	3,5	31	–	–	3,5	36
egyéb inaktív	10,1	268	3,2	17	10,1	53	3,2	25
Gyermekvállalás								
nincs gyermeke	83,6	878	92,0	795	83,6	638	92,0	812
van gyermeke	16,4	596	8,0	525	16,4	79	8,0	51
Periódus								
1980–1989	31,5	658	29,8	541	31,5	213	29,8	232
1990–1999	35,5	424	36,8	415	35,5	237	36,8	289
2000–2009	33,0	392	33,4	364	33,0	268	33,4	341
Összesen	233 816 (100%)	1473	332 840 (100%)	1320	233 816 (100%)	718	332 840 (100%)	863

Forrás: KSH NKI *Életünk fordulópontjai* demográfiai panelfelvétel 3. hullám, saját számítás.

Eredmények

A szülői ház partnerrel és partner nélkül történő elhagyásának időzítése

A szülői ház elhagyásának medián életkora – az az életkor, amikor már minden második személy elköltözött – az 1945 és 2008 között terjedő időszakban 23,7 év volt. A férfiak átlagosan három évvel később alapítanak önálló háztartást, mint a nők: a nők fele 22 éves korra, a férfiak fele 25 éves korára hagyja el a szülői házat. A férfiak nemcsak hogy később költöznek el, mint a nők, de az elköltözés az életútjuk folyamán jobban ki is tolódik, és gyakoribb, hogy még a harmincas éveikben is a szülőkkel élnek.

Az elköltözés párkapcsolati környezetét jellemző változó egyszerű megoszlása azt mutatja, hogy 35 éves korukig, illetve a kérdésig a válaszadók 56%-a költözött el partnerrel a szülői házból. A partner nélkül elköltözők aránya ennek a fele, 28% volt (2. táblázat). A partnerrel elköltözők több mint fele korábban nem élt együtt a szülői házban a házasság- vagy élettársával, a többiek előzetes együttélés után hoztak létre önálló háztartást, 16% pedig végig a szülői házban maradt.

A 35 éves korukig a szülőkkel maradó férfiak aránya kétharmadával nagyobb, mint a nőké, ami a nők alacsonyabb elköltözési életkorával és magasabb elköltözési arányával magyarázható. A férfiak gyakrabban hagyják el partner nélkül a szülői háztartást, a partnerrel történő elköltözés viszont a nők körében a gyakoribb. Abban nem különbözik a két nem, hogy a partnerrel elköltözők milyen arányban éltek korábban közös háztartásban az egyik fél szüleivel.

2. A szülői házból való elköltözés partnerkapcsolati környezete 16–35 éves kor között nemenként (%)

The partnership context of leaving the parental home between ages 16–35 by sex (%)

<i>Az elköltözés versengő kockázatai</i>	<i>Férfiak</i>	<i>Nők</i>	<i>Összesen</i>
Elköltözés partnerrel előzetes együttélés nélkül	27,9	35,5	31,9
Elköltözés partnerrel előzetes együttélés után	21,6	26,3	24,0
Elköltözés partner nélkül	30,2	26,1	28,0
Maradni	20,4	12,1	16,1
Összesen	100,0	100,0	100,0

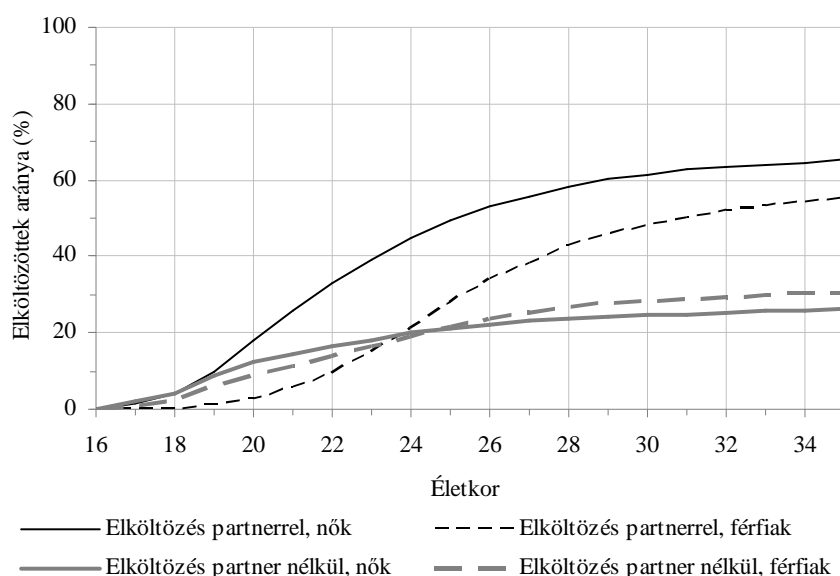
Forrás: KSH NKI *Életünk fordulópontjai* demográfiai panelfelvétel 3. hullám, saját számítás.

Korábbi elemzések eredményei azt mutatják, hogy az elköltözés az életkor alapján erősen differenciált. A partner nélküli elköltözés fiatalabb életkorra koncentrálódik, amikor a tanulási célú mobilitás vagy a munkába állás történik.

Bár a nők összességében korábban hagyják el a szülői házat, a partnerkapcsolati életútól független elköltözés időzítése a két nem esetében nem tér el (Blaauboer – Mulder 2010).

A szülői házat partnerrel vagy anélkül elhagyók eltérő arányban és időzítéssel költöznek el otthonról (I. ábra). A legnagyobb arányban és a leghamarabb azok a nők alapítanak önálló háztartást, akik a férjükkel, élettársukkal költöznek. 22 éves korra minden harmadik, 25 éves korra minden második, 35 éves korra háromból két nő partnerkapcsolat keretében elköltözött a szüleitől. A partnerrel elköltöző férfiak aránya jóval alacsonyabb, mint a nőké: 22 éves korukra 9,5%, 25 éves korra 28%, 35 éves korra pedig 55%-os. A két nem viselkedése között 22 éves korban a legnagyobb a különbség, amikor a nők eleve több mint kétszer nagyobb arányban élnek a szüleiktől külön, mint a férfiak, és a partnerrel elköltözött nők aránya – a párkapcsolatok és az elköltözés korábbi időzítése miatt – 3,5-szer magasabb, mint a férfiaké. A férfiak később hozzák a „lemaradásuk” egy részét, de a partnerrel történő elköltözések aránya az összes elköltözésben végig alacsonyabb marad, mint a nők esetében.

A partner nélkül elköltöző nők sokkal kisebb arányban és később hagyják el a szülői házat, mint partnerrel elköltöző társaik, és ez a különbség az életkor előrehaladtával egyre nő. 22 éves korra a nők 17%-a, 25 éves korra 21%-a, és 35 éves korra 26%-a költözött el partner nélkül a szülői házból. A partner nélkül elköltöző férfiak viselkedése nagyon hasonlít a nőkére, azzal a különbséggel, hogy 25 éves kor alatt a nőkre, fölötte a férfiakra vonatkozó értékek magasabbak néhány százalékponttal. A 23 év alatti férfiak között – a nőkkel ellentétben – nagyobb arányt képviselnek az egyedül, mint a partnerrel költözők. Később ez a trend megfordul, és a férfiak között is többen költöznek el partnerrel, mint egyedül, de a két érték közötti különbség kisebb, mint a nőknél.

Forrás: KSH NKI Életünk fordulópontjai demográfiai panelfelvétel 3. hullám, saját számítás.

I. A szülői házból partnerrel és partner nélkül elköltözött nők és férfiak kumulatív aránya az életkor függvényében (%)

The cumulative percentage of women and men who left the parental home with or without partner by age (%)

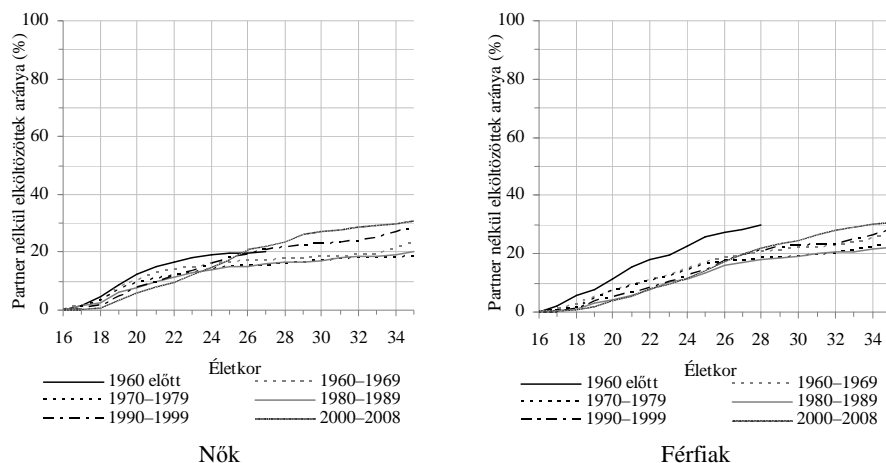
Az elköltözés párkapcsolati kontextusa, a partnerrel és a partner nélkül történő elköltözés időzítése mind a nők, mind a férfiak körében jelentős átalakuláson ment keresztül az elmúlt évtizedekben. II. ábra a partnerrel, a III. ábra a partner nélkül elköltözött nők és férfiak kumulatív arányát mutatja az életkor függvényében periódusonként.

A partnerrel elköltöző nők körében az 1960-as, majd az 1990-es és a 2000-es években történt visszaesés. A nők párkapcsolat keretében egyre kisebb arányban és egyre később hagyják el a szülői házat. Az 1990-es években a 22 év fölötti nők mintegy 15 százalékponttal kisebb arányban költöztek el a szülői házból párkapcsolat keretében, mint korábban. A 2000-es évekre a húszas évek közepén járó nők körében tovább erősödött ez a trend. Míg az 1960-as években a 24 éves nők 45%-a alapított párkapcsolat keretében önálló háztartást, az 1990-es évekre ez az arány 30%-ra, az ezredforduló után pedig 17%-ra csökkent. A rendszerváltás előtti és utáni időszakokban a partnerrel elköltözők aránya jelentősen csökkent, a

2000-es években folytatódó halasztó magatartás ellenére azonban a 35 éves korra partnerrel elköltözött nők aránya tovább nem esett vissza, tehát a fiatalabb életkorban elmaradt elköltözéseket a nők később bepótolták.

A párkapcsolat keretében történő elköltözők aránya a férfiak körében is látványosan csökkent és az esemény időben kitolódott. A legnagyobb változás esetükben is az 1990-es években zajlott, kisebb mértékben az 1980-as és a 2000-es években. Főként a 25 évesnél idősebb férfiak partnerrel való elköltözési hajlandósága csökkent, és későbbi életkorokban sem mutatkoznak náluk a visszapótlódásnak jelei (vagy azok csak 35 éves kor fölött jelentkeznek).

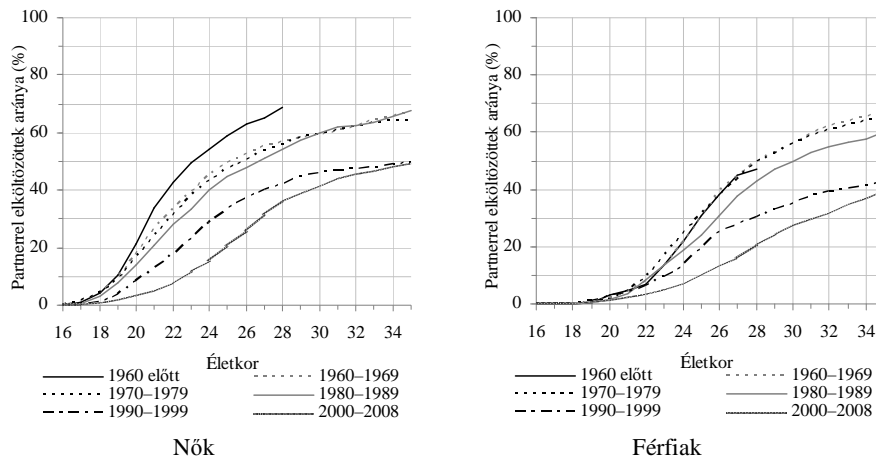
A partner nélkül elköltöző nők és férfiak viselkedése – az 1960 előtti időszakot kivéve – nagyon hasonló, és nincsenek olyan jelentős időbeli változások, mint amit a partnerrel történő elköltözés esetében láthattunk. A nőknél 25 év, a férfiaknál 27 év alatti életkorban kismértékben csökkent, fölötté viszont nőtt a partner nélkül elköltözötték aránya. A 2000-es években 35 éves korukig a nőknek és a férfiaknak csaknem harmada költözött el párkapcsolati életeseményeitől függetlenül a szülői házból. A partnerrel elköltözők aránya fokozatosan csökken, a partner nélkül elköltözőké pedig nő az összes elköltözésen belül. A férfiak esetében az utóbbi évekre a partnerrel és a partner nélkül történő elköltözés majdnem azonos súlyt képvisel az önálló háztartás kialakításának folyamatában.

Forrás: KSH NKI *Életünk fordulópontjai* demográfiai panelfelvétel 3. hullám, saját számítás.

II. A partner nélkül elköltözött nők és férfiak kumulatív aránya az életkor függvényében periódusonként (%)
The cumulative percentage of women and men who left the parental home without a partner by age and period (%)

A szülői házból való elköltözésben az 1990-es és 2000-es évek halasztó magatartása elsősorban a partnerrel történő elköltözések jelentős visszaesésének tudható be, amelynek háttérében az első tartós párkapcsolatok kialakításának kitolódása állhat. A vizsgált személyek húszas éveinek második felétől a csökkenést némiképpen kompenzálja a partner nélkül elköltözők kismértékben növekvő aránya. A nők erőteljesebb halasztása elsősorban épp a korábban a legmagasabb elköltözési intenzitással jellemezhető húszas évek első felében érvényesült, míg a férfiak körében inkább a későbbi elköltözéseknél következett be jelentős csökkenés. Ennek következtében a nők és a férfiak elköltözési szokásai hasonlóbbá váltak egymáshoz. A férfiak esetében az utóbbi évekre a partnerrel és a partner nélkül történő elköltözés majdnem azonos súlyt képvisel az önálló háztartás kialakításának folyamatában, míg a nőknél továbbra is a párkapcsolat az önálló háztartás kialakításának főbb útja.

Forrás: KSH NKI *Életünk fordulópontjai* demográfiai panelfelvétel 3. hullám, saját számítás.

III. A partnerrel elköltözött nők és férfiak kumulatív aránya az életkor függvényében periódusonként (%)

The cumulative percentage of women and men who left the parental home with partner by age and period (%)

A partnerrel és partner nélkül történő elköltözés időzítésére ható tényezők

Eseménytörténeti elemzés segítségével vizsgáltuk, hogy milyen tényezők hatnak a szülői házból való elköltözés két általunk vizsgált típusára: ha valaki partnerkapcsolat keretében vagy ha attól függetlenül alapít önálló háztartást. A regresszió eredményeit a 3. táblázat tartalmazza, külön-külön a partnerrel és a partner nélkül történő elköltözésre, nőkre és férfiakra. A különböző számú testvérrel rendelkező és eltérő összetételű családban felnőtt nők és férfiak interakciós tagokból számított relatív elköltözési kockázatát a IV. ábra szemlélteti.⁷

Az eredmények szerint az együtt felnövekvő testvérek száma és a gyermekkori család összetétele jelentősen befolyásolja az elköltözés kockázatát, és a két változó hatása összefügg egymással.

Általában minél több testvére van valakinek, annál korábban költözik külön, az egyedüli gyermekek pedig tovább maradnak a szülői házban. Először tekintsük azokat, akik hagyományos összetételű családban, két vér szerinti szülővel nevelkedtek. A nők körében már egy testvér is 1,5-szeresére növeli annak a kockázatát, hogy a partnerükkel önálló háztartást alapítsanak, két vagy több testvér pedig 66%-kal növeli ezt a kockázatot a testvér nélkül felnőttekhez képest. A férfiak esetében csak a két vagy több testvérnek van mérsékelt pozitív hatása. A partner nélkül elköltözők esetében csak az sietteti az önálló háztartás kialakítását, ha a családban három vagy több gyermek nevelkedett, és ez a hatás csak a nők esetében érvényesül.

Csak a partnerrel költöző férfiakra bír szignifikáns hatással, ha valakit egyedülálló szülő nevelt fel, és ennek a hatásnak az iránya függ a testvérek számától. Ha a fiatal férfi egyedüli gyermek és az egyik szülő – jellemzően az édesanya – nevelte, akkor mintegy harmada annak a kockázata, hogy partnerkapcsolat keretében elhagyja a szülői házat, mint ha mindkét vér szerinti szülő nevelte volna. Ezzel szemben ha az egyszülős háztartásban felnőtt férfinak van testvére, akkor az jelentősen megemeli partnerrel való elköltözésének kockázatát. A partner nélkül elköltözők esetében nem szignifikánsak az eredmények, nagyságrendjük azonban arra utal, hogy a testvérszám és az elköltözési kockázat között ebben az esetben is pozitív az összefüggés.

Ha egy nevelőszülő is élt a családban, az a partnerrel történő elköltözés kockázatát a testvérek számától függetlenül növeli. Ez a hatás a nők esetében erősebb, mint a férfiaknál. A nevelőszülő jelenléte a legalább két testvérrel együtt felnőtt fiatal nők körében a partner nélkül történő elköltözés kockázatát is növeli. Bár a hatás nem minden esetben szignifikáns, de a nevelőszülő jelenléte a gyermekkori családban szinte minden csoportban elősegíti – a testvér nélküli nőket kivéve –, hogy a fiatal partner nélkül hagyja el a szülői házat.

⁷ Az ábrázolt értékek a gyermekkori család összetételét és a testvérszámot mérő változók megfelelő regressziós együtthatóinak, valamint a megfelelő interakciós tagoknak a szorzatai.

2. A partnerrel és a partner nélkül történő elköltözés versengő kockázatainak regressziós modelljei nemenként (relatív kockázatok)

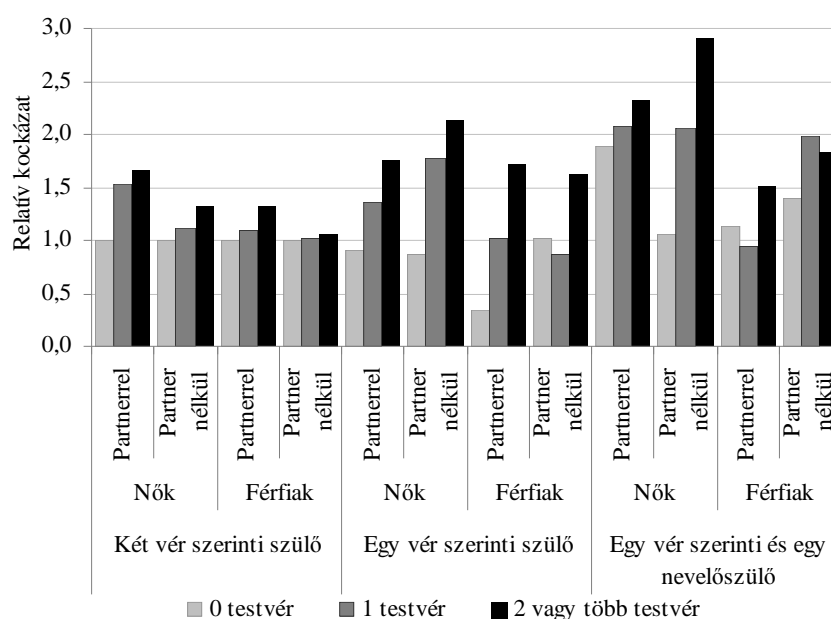
Regression models for the competing risks of home-leaving with or without partner by sex (relative risks)

	Elköltözés partnerrel		Elköltözés partner nélkül	
	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak
Testvérek száma				
0	1	1	1	1
1	1,537 ***	1,094	1,110	1,013
2 vagy több	1,662 ***	1,321 *	1,323 †	1,064
Gyermekkori család összetétele				
két vér szerinti szülő	1	1	1	1
egy vér szerinti szülő	0,909	0,337 **	0,873	1,021
egy vér szerinti és egy nevelőszülő	1,890 **	1,137 *	1,050	1,394
Testvérek száma,* család összetétele				
1 testvér, egy vér szerinti szülő	0,979	2,747 *	1,834	0,832
1 testvér, vér szerinti és nevelőszülő	0,717	0,758	1,758	1,408
2+ testvér, egy vér szerinti szülő	1,165	3,863 **	1,840	1,488
2+ testvér, vér szerinti és nevelőszülő	0,738	1,003	2,085 *	1,231
Szülők iskolai végzettsége				
érettséginel alacsonyabb	1	1	1	1
érettségi vagy magasabb	0,836	0,581 **	1,170	0,785
Életkor,* szülők iskolai végzettsége				
16–18 év, érettségi vagy magasabb	0,198 **	-	0,395 *	0,873
18–20 év, érettségi vagy magasabb	0,722 †	1,054	0,891	1,792 *
22–25 év, érettségi vagy magasabb	1,386 *	1,699 *	1,122	1,618 †
25–28 év, érettségi vagy magasabb	2,016 ***	1,926 **	1,414	1,743 *
28–35 év, érettségi vagy magasabb	1,427	2,162 **	1,470	1,786 †
Életkor				
16–18 év	0,439 ***	0,056 ***	0,817	0,390 ***
18–20 év	0,919	0,452 ***	1,500 *	0,952
20–22 év	1	1	1	1
22–25 év	0,863	1,347 *	0,936	0,936
25–28 év	0,603 ***	1,500 **	0,718	1,094
28–35 év	0,386 ***	0,833	0,702	0,725
Tanulmányok, iskolai végzettség				
alap- vagy középfokon tanul	0,824 *	0,882	0,812	0,647 ***
felsőfokon tanul	0,993	0,912	1,440 *	1,156
legfeljebb alapfokú végzettség	0,625 ***	0,526 ***	1,064	0,657 **
szakmunkás-végzettség	0,878	0,951	0,691 *	0,606 ***
középfokú végzettség	1	1	1	1
felsőfokú végzettség	1,743 ***	1,639 ***	2,190 ***	1,796 ***
Munkaerő-piaci aktivitás				
alkalmazott, vállalkozó	1	1	1	1
munkanélküli	0,861	0,971	0,817	0,707
Tanul	0,335 ***	0,557 ***	0,525 ***	0,648 **
Sorkatona	-	0,773 †	-	1,054
egyéb inaktív	0,787 **	0,465 **	0,726 †	0,879
Gyermekvállalás				
nincs gyermeke	1	1	1	1
van gyermeke	2,937 ***	5,067 ***	0,706 *	0,667 *
Periódus				
1980–1989	1	1	1	1
1990–1999	0,638 ***	0,784 **	0,926	0,975
2000–2008	0,622 ***	0,671 ***	0,992	1,047
Konstans (abszolút kockázat)	0,009	0,004	0,003	0,004
Kiinduló log likelihood	-2591,0	-2494,6	-1965,6	-2285,3
Log likelihood	-1935,2	-1601,6	-1809,5	-2116,7
Log likelihood változása (%)	25,3	35,8	7,9	7,4

	Elköltözés partnerrel		Elköltözés partner nélkül	
	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak
N (személyek)	2867	3274	2867	3274
N (események)	1473	1320	718	863
N (személy-hónapok)	19891	21053	19891	21053

Megjegyzés: *** p<0,001, ** p<0,01, * p<0,05, † p<0,1

Forrás: KSH NKI *Életünk fordulópontjai* demográfiai panelfelvétel 3. hullám, saját számítás.

Forrás: KSH NKI *Életünk fordulópontjai* demográfiai panelfelvétel 3. hullám, saját számítás.

IV. A partnerrel és a partner nélkül történő elköltözés relatív kockázatai nemenként a gyermekkori család összetétele és az együtt nevelkedett testvérek száma szerint (regressziós becslések, interakciós hatások)
The relative risks of leaving the parental home with or without partner by sex, the composition of childhood family and the number of siblings who grew up together (regression estimates, interaction effects)

A testvérszámon és a gyermekkori család összetételén kívül a családi háttért mérő harmadik tényező, a szülők iskolai végzettsége is jelentősen módosítja az elköltözés korszpecifikus kockázatait. A szülők magasabb iskolai végzettsége

csökkenti annak a kockázatát, hogy a fiatal, 18 év alatti lányok és fiúk partnerkapcsolatra lépve költözzenek el a szülői házból. 18 és 20 éves kor között – amikor a leggyakoribb a továbbtanulási vagy munkavállalási célú elköltözés – az iskolázottabb szülők elősegítik, hogy a gyermekük partner nélkül elköltözzön. 22–25 éves kor fölött pedig a még otthon élő gyermekek elköltözését attól függetlenül elősegítik, hogy az partnerrel vagy partner nélkül történik. Úgy tűnik, az érettségizett vagy diplomás szülők – akiknek a gyermekei maguk is nagyobb eséllyel tanulnak tovább, és a szocializációjuk során valószínűbb, hogy az autonómia és a függetlenség értékeit sajátítják el, mint a kevésbé iskolázott szülők utódai – a materiális és immateriális erőforrásaikat arra használják, hogy a korai, rizikós függetlenedési kísérletek kockázatát csökkentsék, 18–20 éves korban elősegítsék a tanulással és munkavállalással összefüggő mobilitást, a húszas éves második felében pedig támogatják a fiatalok önállósodását (De Jong Gierveld et al. 1991; Blaauboer – Mulder 2010).

A szülők magas iskolai végzettsége a nők esetén főként a korai elköltözések kockázatát csökkenti és kismértékben növeli a késői elköltözéseket, míg a férfiak esetében elsősorban a késői elköltözési kockázatra hatnak pozitívan a képzett szülők. A válaszadók szüleinek magasabb iskolai végzettsége 22 éves kor fölött általában pozitív, előtte pedig negatív hatást gyakorolt az elköltözés kockázatára. A képzettebb szülők időben kitolják a gyermekük elköltözését. Ha a szülők érettségivel vagy diplomával rendelkeznek, az 22 éves kor fölött jelentősen növeli a nők és férfiak esélyét arra, hogy partnerrel költözzenek el a szülői házból. A 20 éves vagy fiatalabb nők és a 20–22 éves férfiak esetében a szülők magasabb iskolai végzettségének negatív hatása van a partnerrel való elköltözés kockázatára.

A partner nélkül elköltöző fiatal nők elköltözési kockázatát 16–18 éves kor között csökkenti az, ha a szülő érettségizett vagy diplomás, későbbi életkorokban nem mutatható ki hatás. 18 év alatt a magas iskolázottságú szülők visszafogják lánygyermekük elköltözését, a 18–20, illetve 22–35 éves fiúgyermekük esetében pedig előmozdítják azt. Amikor a fiú eléri a 25 éves életkort, utána a képzettebb családi háttér mindenképpen növeli az elköltözési kockázatát a képzetlenebb szülők fiaihoz képest, akár partner nélkül, akár partnerrel alapít önálló háztartást. A szülők magasabb végzettsége a nőknél inkább a partnerrel való elköltözésre, a férfiaknál az elköltözés mindkét versengő kockázatára hatást gyakorol.

Az iskolai tanulmányok, a gyermekvállalás és a munkaerő-piaci részvétel szintén befolyásolják az elköltözési magatartást. A gyermekvállalás pozitív hatással van a partnerrel elköltözők, és negatív hatással a partner nélkül elköltözők elköltözési kockázatára. Meg kell jegyezni, hogy itt olyan személyek gyermekvállalásáról van szó, akik a gyermek fogantatásakor nem éltek együtt a partnerükkel. Ha a válaszadó úgy dönt, hogy ebben a helyzetben önálló háztartást alapít, ez valószínűleg egyben azt is jelenti, hogy összeköltözik addig külön

elő partnerével. A férfiak körében a hatás több mint másfélszer erősebb, mint a nők esetében. A nemek közötti különbség egyik forrását az egyedülálló anyák jelenthetik. Ha a gyermek fogantatásakor a válaszadónak nincs partnere vagy nem költözik vele össze, akkor kevésbé valószínű, hogy elhagyja a szülői házat.

Az iskolai életutat és a megszerzett végzettséget tekintve a partnerrel való elköltözés esélye akkor a legkisebb, amikor a válaszadók alap- vagy középfokú tanulmányaikat végzik. Az egyetemi, főiskolai tanulmányok időszaka ellenben pozitívan hat a nők partner nélkül történő elköltözésére. A továbbtanulás miatt gyakori, hogy a fiatal más városba költözik, és a szülői házzal való kapcsolat elkerülhetetlenül gyengül. A lánygyermekeknél ez a gyengülés olyan mértékű, hogy a főiskolai, egyetemi hallgató nők egy része úgy érzi, elhagyta a szülői házat. A férfiak körében nem mutatható ki szignifikáns hatás. Valószínűleg ők kevésbé függetlenednek ebben az időszakban a szülői háztól, jobban támaszkodnak a szülők által nyújtott erőforrásokra, háztartási munkára. Azonban mivel a férfiak partner nélkül történő elköltözésének kockázata összességében mégis magasabb, mint a nőké, a főiskolán vagy egyetemen tanuló fiatal férfiak valószínűbb, hogy párkapcsolattól függetlenül hagyják el a szülői házat.

A tanulmányok végeztével a legfeljebb alacsony végzettséggel rendelkezők elköltözési kockázata a legalacsonyabb, és nem különbözik azokétól, akik még alap- vagy középfokon tanulnak. A felsőfokú végzettség növeli az elköltözés kockázatát. Úgy tűnik, a partner nélkül történő elköltözés előtt elsősorban az egyetemi, főiskolai továbbtanulás nyitja meg az utat. A felsőfokú végzettség másfél-kétszeresére növeli az elköltözés kockázatát mindkét nem és mindkét elköltözési típus esetében.

A nők és a férfiak elköltözési esélyére eltérően hat az iskolai végzettség, ami nem független a házasság- és párkapcsolati piac működésétől. Ha elköltöznek a szülői házból, valószínűbb, hogy partner nélkül alapítanak önálló háztartást a legfeljebb általános iskolát végzettek, főként a férfiak. Egyébként is az ő esélyeik a legrosszabbak arra, hogy önálló háztartást alakítsanak ki. 35 éves korukig összességében a férfiak 14%-a nem költözik el egyszer sem a szülői házból, és ez az arány a legfeljebb alacsony végzettségűek esetében jóval átlag fölötti (20%), az érettségivel vagy diplomával rendelkezőknél átlag alatti (8%, illetve 3%).⁸ A nők esetében is megfigyelhető némi iskolai végzettség szerinti eltérés a 35 éves korukig végig a szülőikkel élők arányában, azonban csupán néhány százalékpontos különbségekről van szó. Elképzelhető, hogy az alacsony végzettségű férfiak különösen rossz esélyekkel indulnak a házassági piacon (Utasi 2002), vagy esetleg gyakori megoldás, hogy a szülői háztartásban maradnak és a partnerük költözik oda hozzájuk.

A munkaerő-piaci részvétel hatásának vizsgálata során megkülönböztettük a munkavállalással, a munkanélküliként, a tanulóként vagy hallgatóként, a sorka-

⁸ A számításnál csak a tanulmányukat már befejezett válaszadókat vettük figyelembe.

tonai szolgálatban és az egyéb inaktívként – jellemzően ide sorolható a gyermekgondozási szabadságon, a háztartásbeliként, a rokkantnyugdíjasként vagy egyéb, közelebbről meg nem nevezett inaktív státusban töltött hónapok – töltött időszakokat. A munkanélküliként töltött időszakokban nem tért el az elköltözés kockázata az alkalmazottként vagy vállalkozóként töltött időszakokhoz képest. A tanulóként, hallgatóként és az egyéb inaktív státusban töltött idő alatt viszonylag alacsony az elköltözés kockázata. A sorkatonai szolgálatukat töltő férfiak körében 23%-kal alacsonyabb volt a partnerrel történő elköltözés kockázata, mint amikor dolgoztak.

Az 1980-as évek egyfajta viszonyítási alapként szolgálnak, amelyhez viszonyítva meg tudjuk becsülni, hogy a rendszerváltást követően milyen változások zajlottak le a fiatal felnőttek önállósodásában. Az eredmények megerősítik a leíró elemzés során tett megfigyelésünket: 1990 után alacsonyabb annak az esélye, hogy egy nő vagy egy férfi párkapcsolat keretében önálló háztartást alapítson, mint az 1980-as években volt, a partner nélkül történő elköltözés esetében viszont nem figyelhető meg jelentős időbeli változás.

Az eredmények változócsopontonkénti részletesen elemzése után érdemes megnézni, hogy a rendelkezésre álló változók segítségével mennyire sikerült megragadni az elköltözés időzítésében található különbségeket. A log likelihood értékének változását százalékban kifejezve durva becslést kapunk arra, hogy a magyarázó változók bevonása révén mennyivel javul az illeszkedés. A partnerrel való elköltözés log likelihood értéke a magyarázó változók bevonása után 25–36%-kal nőtt; a partner nélkül elköltözők esetében a megfelelő érték csupán 7–8%. Úgy tűnik, a partnerrel történő elköltözést a rendelkezésre álló eszközeinkkel sokkal jobban meg tudjuk ragadni. Ez jelentheti azt, hogy kimaradtak a modellekből vagy nem rendelkezünk adatokkal olyan változókról, amelyek a partner nélkül történő elköltözés időzítésének magyarázatában fontos szerepet játszanak. Ilyenek lehetnek például az egyéni értékek, attitűdök, szándékok, az élethelyzetek személyes értékelése vagy a közvetlen környezet véleménye. Az is lehetséges, hogy a partnerrel történő elköltözés időzítése társadalmilag sokkal inkább differenciált, és sokkal nagyobb a tere a társadalmi-demográfiai magyarázatoknak, mint a partner nélkül történő elköltözésnél.

Következtetések

A tanulmányban a gyermekkori családi háttér elköltözési magatartásra gyakorolt hatását vizsgáltuk, megkülönböztetve egymástól a partnerkapcsolat keretében és a partner nélkül elköltözőket. Az *Életünk fordulópontjai* követéses panelvizsgálat harmadik hullámának (2008–2009) adatait felhasználva először áttekintettük a partnerrel és a partner nélkül történő elköltözés nemek közötti különbségeit és időbeli változását. Ezután versengő eseménytörténeti elemzés segítségével vizsgáltuk, hogy a család összetétele és a testvérszám milyen módon hat az önálló háztartás kialakításának időzítésére.

Az eredmények szerint Magyarországon is jellemző, hogy a fiatal felnőttkor két fontos életeseménye, a szülői házból való elköltözés és az első párkapcsolat kialakítása szétválik. A társadalom egy növekvő csoportja számára az élettársi vagy házastársi együttélés létesítését megelőzi az önálló háztartás kialakítása, és életük egy hosszabb-rövidebb időszakában már a szülőktől külön, de együtt élő partner nélkül élnek. Azonban az anyagi és lakhatási kényszerek miatt egyrészt nem ez lesz az általános, másrészt nem szűnt meg az a gyakorlat sem, hogy a fiatal pár az egyik fél szüleinél kezdi a közös életét, és csak később hoz létre önálló háztartást. Mindebből az következik, hogy gyengül a kapcsolat az elköltözés és a párkapcsolati életút között, az elköltözés fokozatosan „partnertelenedik”, de azért továbbra is ez marad a szülői házból kivezető legfontosabb út. Bár a nők fokozott felsőoktatási részvétele miatt nő a körükben a partner nélkül történő elköltözések aránya, de korábban kötnek házasságot, élettársi kapcsolatot, ezért továbbra is inkább a férfiakra jellemző az, hogy párkapcsolati életútjuktól függetlenül hagyják el a szülői házat. A partnerrel elköltöző nők jóval korábban hagyják el a szülői házat, mint a férfiak és a partner nélkül elköltöző nők, a partner nélkül történő elköltözés időzítése viszont a két nem esetében nem különbözik egymástól.

A fiatal felnőttek párkapcsolat keretében egyre később hagyják el a szülői házat. A rendszerváltás után jelentkező és jelenleg is tartó halasztó magatartás ellenére a 35 éves korukig partnerkapcsolat keretében elköltözött nők aránya nem csökkent, vagyis a fiatal korban elmaradó elköltözéseket a nők később bepótolják. A férfiak körében főként a 25 éves kor fölött költöznek el kevesebben a partnerükkel, és úgy tűnik, ezt későbbi életkorokban sem pótolják be. A partner nélkül elköltöző nők és férfiak viselkedése nagyon hasonló, és időbeli változás alig történt, a 25 éves kor fölött egyedül elköltözők aránya kismértékben nőtt. Bár a partnerrel elköltözők aránya az 1980-as évek óta fokozatosan csökken, a partner nélkül elköltözőké pedig nő az összes elköltözésen belül, a 2000-es években a fiatalok többsége továbbra is partnerrel alapít önálló háztartást. A 2000-es években a nőknél továbbra is a párkapcsolat az önálló háztartás kialakításának főbb útja, a férfiaknál pedig az utóbbi évekre a partnerrel és a partner nélkül történő elköltözés intenzitása és aránya már majdnem megegyezik.

A gyermekkori családi háttér hatással van az elköltözés időzítésére, és a testvérszámnak és a gyermekkori család összetételének a hatása összefügg egymással. Az eredmények nagyrészt megegyeznek a nemzetközi szakirodalom által ismertetett korábbi kutatási eredményekkel.

A magasabb testvérszám általában sietteti az elköltözést, főként a nők körében, ellenben az egyedüli gyermekek tovább maradnak a szülői házban. Minél több a testvér, valószínűleg annál kisebb a lehetőség rá, hogy a fiatal önálló életvitelt alakítson ki a szülői házban. Több testvér esetén az egy-egy gyermekre szánt idő, figyelem és szülői erőforrás is kisebb, így a fiatal minél korábban megpróbálhat a kibocsátó családon kívül boldogulni. Erre legkönnyebben egy partnerrel együtt van lehetősége.

A nevelőszülő inkább a nők, az egyszülős család inkább a férfiak esetében hat. Sietteti a nők elköltözését, ha nevelőszülő is él a családban. Az egyszülős családokban leggyakrabban az édesanya neveli a gyermekeket, a nevelőszülő pedig nevelőapát jelent. Ez eltérően hat a fiú- és a lánygyermekekre. A nők általában érzékenyebben reagálnak a családban bekövetkező változásokra, a feszültségre és a konfliktusokra, a szülői házban szorosabb felügyelet alatt élnek és több házimunka hárul rájuk, mint fiútestvéreikre.

A testvér nélkül, egyszülős családban (leggyakrabban az édesanyával) élő felnőtt férfiak esetében a családi háttér késlelteti a partnerrel való elköltözést, viszont hamarabb elköltözik az férfi, akit egy szülő nevelt és vannak testvérei. Az, hogy a testvérral nem rendelkező fiúgyermek viszonylag sokáig az édesanyjával marad, mindkét fél számára előnyös lehet. Az anya számára támaszt, segítséget és társaságot jelenthet a gyermeke, miközben elvégzi a házimunkát és gondoskodik a fiáról. Részletesebb elemzést igényel annak tisztázása, hogy egyedülálló fiúkról van-e szó, vagy pedig a partnerükkel együtt élnek az édesanya háztartásában.

IRODALOM

- Aassve, A. – Billari, F. C. – Ongaro, F. (2001): *The Impact of Income and Employment Status on Leaving Home: Evidence from the Italian ECHP Sample*. MPIDR Working Paper 2000-012.
- Aassve, A. – Billari, F. C. – Mazzuco, S. – Ongaro, F. (2002): Leaving Home: A Comparative Analysis of ECHP Data. *Journal of European Social Policy*, 12(4), 259–275.
- Ambert, A.-M. (2005): *Changing Families: Relationships in Context*. Pearson Education, Toronto.
- Andersson, G. (2002): Children's Experience of Family Disruption and Family Formation: Evidence from 16 FFS Countries. *Demographic Research*, 7(7), 341–364.
- Aquilino, W. S. (1990): The Likelihood of Parent-Adult Child Coresidence: Effects of Family Structure and Parental Characteristics. *Journal of Marriage and the Family*, 52(2), 405–419.

- Aquilino, W. S. (1991a): Predicting Parents' Experiences with Coresident Adult Children. *Journal of Family Issues*, 12, 323–342.
- Aquilino, W. S. (1991b): Family Structure and Home-Leaving: A Further Specification of the Relationship. *Journal of Marriage and the Family*, 53(4), 999–1010.
- Avery, R. – Goldscheider, F. – Speare, A. (1992): Feathered Nest/Gilded Cage: Parental Income and Leaving Home in the Transition to Adulthood. *Demography*, 29(3), 375–388.
- Becker, G. S. (1981): *A Treatise on the Family*. Harvard University Press, Cambridge.
- Bernhardt, E. – Gähler, M. – Goldscheider, F. (2005): Childhood Family Structure and Routes Out of the Parental Home in Sweden. *Acta Sociologica*, 48(2), 99–115.
- Blaauboer, M. – Mulder, C. H. (2010): Gender Differences in the Impact of Family Background on Leaving the Parental Home. *Journal of Housing and the Built Environment* 25, 53–71.
- Blossfeld, H.-P. – Rohwer, G. (2002): *Techniques of Event History Modelling: New Approaches to Causal Analysis* (Second Edition). Mahwah, NJ, Lawrence Erlbaum.
- Bognár V. (2007): Első elszakadás a szülői háztól: a felnőtté válás kezdete? In Somlai P. (szerk.): *Új Ifjúság: Szociológiai tanulmányok a posztadolescensekről*. Napvilág, Budapest, 45–80.
- Bzostek, S. (2008): Social Fathers and Child Well-Being. *Journal of Marriage and Family*, 70, 950–961.
- Buck, N. – Scott, J. (1993): She's Leaving Home, But Why? An Analysis of Young People Leaving the Parental Home. *Journal of Marriage and the Family*, 55, 863–874.
- Bukodi, E. – Róbert, P. (2005): The Effect of the Globalization Process on the Transition to Adulthood in Hungary. In Blossfeld, H-P. – Klijzing, E. – Mills, M. – Kurz, K. (szerk.): *Globalization, Uncertainty and Youth in Society*. Routledge, London, New York, 177–213.
- Carlson, M. J. – Corcoran, M. E. (2001): Family Structure and Children's Behavioral and Cognitive Outcomes. *Journal of Marriage and the Family*, 63, 779–792.
- Corijn, M. – Klijzing, E. (2001): Transitions to Adulthood in Europe: Conclusions and Discussions. In Corijn, M. – Klijzing, E. (szerk.) *Transitions to Adulthood in Europe*. Kluwer, Dordrecht, 313–340.
- Coviello, V. – Bogges, M. (2004): Cumulative incidence estimation in the presence of competing risks. *The Stata Journal*, 4(2), 103–112.
- De Jong Gierveld, J. – Liefbroer, A. C. – Beekink, E. (1991): The Effect of Parental Resources on Patterns of Leaving Home among Young Adults in the Netherlands. *European Sociological Review*, 7, 55–71.
- Domanski, H. – Ostrowska, A. – Przybysz, D. – Romaniuk, A. – Krieger, H. (2006): *First European Quality of Life Survey: Social Dimensions of Housing*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin.
- Elder, G. H. – Johnson, M. K. – Crosnoe, R. (2004): The Emergence and Development of Life Course Theory. In Mortimer, J. T. – Shanahan, M. (szerk.): *Handbook of the Life Course*. Springer, New York, 3–19.
- Földházi E. (2006): Új párkapcsolatok az első válás után: eseménytörténeti elemzés. *Demográfia*, 2–3, 173–196.
- Furstenberg, F. F. – Kennedy, S. – McLoyd, V. C. – Rumbaut, R. G. – Settersten, R. A. (2003): *Between Adolescence and Adulthood: Expectations about the Timing of*

- Adulthood*. Network on the Transitions to Adulthood, Research Network Working Paper no. 1.
- Furstenberg, F. F. – Kennedy, S. – McLoyd, V. C. – Rumbaut, R. G. – Settersten, R. A. (2004): Growing Up is Harder to Do. *Contexts*, 3, 33–41.
- Gábos A. – Szivós P. (2008): A gyermekkori háttér és az iskolázottság. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. (szerk.): *Újratervezés: életutak és alkalmazkodás a rendszerváltás évtizedeiben*. TÁRKI, Budapest, 121–134.
- Gaiser, W. (1999): Young People and Housing: A Challenge for Individuals and the Welfare State. In Bendit, R. – Gaiser, W. – Marbach, J. H. (szerk.): *Youth and Housing in Germany and the European Union*. Opladen, Leske, Budrich, 51–79.
- George, L. K. (1993): Sociological Perspectives in Life Transitions. *Annual Review of Sociology*, 19, 353–373.
- Giles-Sims, J. (1997): Current Knowledge about Child Abuse in Stepfamilies. *Marriage and Family Review*, 26, 215–230.
- Goldscheider, F. K. – DaVanzo, J. (1985): Living Arrangements and the Transition to Adulthood. *Demography*, 22(4), 545–563.
- Goldscheider, F. K. – Goldscheider, C. (1998): The Effects of Childhood Family Structure on Leaving and Returning Home. *Journal of Marriage and the Family*, 60(3), 745–756.
- Goldscheider, F. K. – Goldscheider, C. (1999): *The Changing Transition to Adulthood: Leaving and Returning Home*. Thousand Oaks, Sage.
- Hardie, J. H. – Stanik, C. E. (2012): The Role of Family Context in Early Adulthood: Where We've Been and Where We're Going. In Booth, A. – Brown, S. L. – Landale, N. S. – Manning, W. D. – McHale, S. M. (szerk.): *Early Adulthood in a Family Context*. Springer, New York, 245–258.
- Herms-Bohnhoff, E. (1993): *Hotel Mama: Warum erwachsene Kinder heute nicht mehr ausziehen*. Kreuz Verlag, Zurich/Stuttgart
- Hogan, D. P. – Astone, N. M. (1986): The Transition to Adulthood. *American Review of Sociology*, 12, 109–130.
- Huinink, J. – Konietzka, D. (2000): Leaving Parental Home in the Federal Republic of Germany and the GDR: The Changing Interrelation of Leaving Home and Other Transition Events to Adulthood. Az előadás elhangzott: Workshop on "Leaving Home – A European Focus", Max Planck Institute for Demographic Research, Rostock, Németország.
- Johnson, M. K. – Benson, J. (2012): The Implications of Family Context for the Transition to Adulthood. In Booth, A. – Brown, S. L. – Landale, N. S. – Manning, W. D. – McHale, S. M. (szerk.): *Early Adulthood in a Family Context*. Springer, New York, 87–103.
- Kamarás F. (1997): *The Long Term Impact of Divorce on Adult Children*. Paper prepared for the General Population Conference, Beijing, China, 11–17 October 1997.
- Kamarás F. – Kapitány B. – Vaskovics L. (2005): *Fiatalkorú házaspárok életútja Németországban és Magyarországon: két házassági longitudinális vizsgálat összehasonlító elemzése*. KSH NKI Kutatási jelentések 81. KSH NKI, Budapest.
- Kapitány B. (szerk.) (2003): *Módszertan és dokumentáció: az adatfelvétel ismertetése*. KSH NKI Műhelytanulmányok 2. KSH NKI, Budapest.

- Kiernan, K. (1997): *The Legacy of Parental Divorce: Social, Economic and Demographic Experiences in Adulthood*. Centre for the Analysis of Social Exclusion, CASE Paper No. 1. London School of Economics, London.
- Kleinbaum, D. G. – Klein, M. (2012): *Survival Analysis: A Self-Learning Text*. Third Edition. Springer, New York.
- Laki L. (2006): Az ifjúság a magyar társadalomban. In Kovách I. (szerk.): *Társadalmi metszetek: érdekek és hatalmi viszonyok, individualizáció és egyenlőtlenség a mai Magyarországon*. Napvilág, Budapest, 177–205.
- Liefbroer, A. C. (1999): From Youth to Adulthood: Understanding Changing Patterns of Family Formation from a Life Course Perspective. In van Wissen, L. J. G. – Dykstra, P. A. (szerk.): *Population Issues: An Interdisciplinary Focus*. Kluwer, New York, 53–85.
- MacMillan, R. – Copher, R. (2005): Families in the Life Course: Interdependency of Roles, Role Configurations, and Pathways. *Journal of Marriage and the Family*, 67, 858–879.
- McLanahan, S. – Sandefur, G. (1994): *Growing up with a Single Parent: What Hurts, What Helps*. Harvard University Press, Cambridge.
- McLanahan, S. – Bumpass, L. (1988): Intergenerational Consequences of Family Disruption. *American Journal of Sociology*, 94(1), 130–152.
- Medgyesi M. (2003): Családon belüli jövedelem és vagyonáramlás: kutatási eredmények magyar adatokon. In Gál R. I. (szerk.): *Apák és fiúk és unokák: jövedelemáramlás együtt élő korosztályok között*. Osiris, Budapest, 173–197.
- Mencarini, L. – Meroni, E. – Pronzato, C. (2012): Leaving Mum Alone? The Effect of Parental Separation on Children's Decisions to Leave Home. *European Journal of Population*, 28, 337–357.
- Mitchell, B. A. (1994): Family Structure and Leaving the Nest: A Social Resource Perspective. *Sociological Perspectives*, 37(4), 651–671.
- Mitchell, B. A. – Wister, A. V. – Burch, T. K. (1989): The Family Environment and Leaving the Parental Home. *Journal of Marriage and the Family*, 51(3), 605–613.
- Modell, J. – Furstenberg, F. F. – Herschberg, T. (1976): Social Change and Transitions to Adulthood in Historical Perspective. *Journal of Family History*, 1(1), 7–32.
- Morrison, D. R. – Ritualo, A. (2000): Routes to Children's Economic Recovery after Divorce: Are Cohabitation and Remarriage Equivalent? *American Sociological Review*, 65, 560–580.
- Mulder, C. H. (2009): Leaving the Parental Home in Young Adulthood. In Furlong, A. (szerk.): *Handbook of Youth and Young Adulthood: New Perspectives and Agendas*. Routledge, London, 203–210.
- Mulder, C. H. – Clark, W. A. V. – Wagner, M. (2002): A Comparative Analysis of Leaving Home in the United States, the Netherlands and West Germany. *Demographic Research*, 7, 565–592.
- Murinkó L. (2009): Első elköltözés a szülői házból. In Spéder Zsolt (szerk.): *Párhuzamok: anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. KSH NKI Kutatási Jelentések 86. KSH NKI, Budapest, 107–131.
- Murinkó, L. (2010): Az első párkapcsolat szerepe a szülői házból való elköltözésben. In Jancsák Cs. – Nagy G. D. – Pászka I. (szerk.): *Állandó párbeszédben: A szegedi műhely tisztelgése Utasi Ágnesnek*. Belvedere Meridionale – DARTKE, Szeged, 145–165.

- Ongaro, F. – Mazzuco, S. (2009): Parental Separation and Family Formation: Evidence from Italy. *Advances in Life Course Research*, 14(3), 119–130.
- Rindfuss, R. R. (1991): The Young Adult Years: Diversity, Structural Change and Fertility. *Demography*, 28(4), 493–512.
- Spéder Zs. – Murinkó L. (2012): Gyermekdemográfia: párkapcsolati választások és gyermeki életpályák. Az előadás elhangzott: Hazai népesedési problémák és európai perspektívák, Budapest, 2012. nov. 26.
- Schwartz, T. T. (2009): Intergenerational Family Relations in Adulthood: Patterns, Variations, and Implications in the Contemporary United States. *Annual Review of Sociology* 35, 191–212.
- Settersten, R. A. (2012): The Contemporary Context of Young Adulthood in the USA: From Demography to Development, from Private Troubles to Public Issues. In Booth, A. – Brown, S. L. – Landale, N. S. – Manning, W. D. – McHale, S. M. (szerk.): *Early Adulthood in a Family Context*. Springer, New York, 3–26.
- Shanahan, M. J. (2000): Pathways to Adulthood in Changing Societies: Variability and Mechanisms in Life Course Perspective. *Annual Review of Sociology*, 26, 667–692.
- Somlai P. (2007): A posztadolescensek kora: bevezetés. In Somlai P. (szerk.): *Új Ifjúság: Szociológiai tanulmányok a posztadolescensekről*. Napvilág, Budapest, 9–43.
- Spéder Zs. (2005): Az európai családformák változatossága: párkapcsolatok, szülői és gyermeki szerepek az európai országokban az ezredfordulón. *Századvég*, 37, 3–47.
- Spéder Zs. – Kapitány B. (2007): *Gyermekek – vágyak és tények: dinamikus termékenység elemzések*. NKI Műhelytanulmányok 6.
- Spéder Zs. – Kamarás F. (2008): Hungary: Secular Fertility Decline with Distinct Period Fluctuations. *Demographic Research*, 19, 599–664.
- Székely G.né (2002): A fiatalok lakásviszonyai. In Szabó A. – Bauer B. – Laki L. (szerk.): *Ifjúság 2000: Tanulmányok I*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 116–130.
- Thomson, E. – McLanahan, S. S. (2012): Reflections on “Family Structure and Child Well-Being: Economic Resources vs. Parental Socialization”. *Social Forces* 91(1), 45–53.
- Tóth O. (1999): *Erőszak a családban*. TÁRKI Társadalompolitikai Tanulmányok 12. TÁRKI, Budapest.
- Utasi Á. (2002): Fiatal egyedülálló nők párkapcsolati esélyei. In Nagy I. – Pongrácz T.né – Tóth I. Gy. (szerk.): *Szerepváltozások: jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2001.*, TÁRKI és Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 113–133.
- Vaskovics L. (2000): A posztadolescencia szociológiai elmélete. *Szociológiai Szemle*, 10(4), 3–20.
- Vikat, A. – Spéder, Zs. – Beets, G. – Billari, F. C. – Bühler, C. – Désesquelles, A. – Fokkema, T. – Hoem, J. M. – MacDonald, A. – Neyer, G. – Pailhé, A. – Pinelli, A. – Solaz, A. (2007): Generations and Gender Survey (GGS): Towards a Better Understanding of Relationships and Processes in the Life Course. *Demographic Research*, 17(14), 389–440.
- Wallace, C. – Kovatcheva, S. (1998): *Youth in Society: The Construction and Deconstruction of Youth in East and West Europe*. MacMillan, London.
- White, L. (1994): Coresidence and Leaving Home: Young Adults and Their Parents. *Annual Review of Sociology*, 20, 81–102.

Tárgyszavak:

Családszerkezet
Szülői ház elhagyása
Felnőtté válás
Eseménytörténeti elemzés

**THE ROLE OF CHILDHOOD FAMILY STRUCTURE IN LEAVING THE
PARENTAL HOME WITH OR WITHOUT A PARTNER IN HUNGARY**

Abstract

We address the question of to what extent characteristics of the family of origin influence the timing of leaving the parental home. We look at differences between men and women and two pathways out of the parental home: leaving with or without partner. We use data from the third wave of the “Turning Points of the Life Course” follow-up panel survey (Hungarian Generations and Gender Survey) to examine the effects of childhood family structure and the number of siblings on the competing risks of leaving the parental home to live with or without a partner. The results of the event history analysis indicate that having brothers or sisters and living in stepfamilies or single-parent families before the age of 15 increase this risk of leaving the parental home, especially with a partner. Stepfamilies affect girls more than boys, while living with a single parent influences boys more strongly. Men with no siblings from a single-parent family stay in the parental home much longer than men with one or more siblings. Effects differ between men and women and between the two pathways out of the home. Results are in line with previous research.